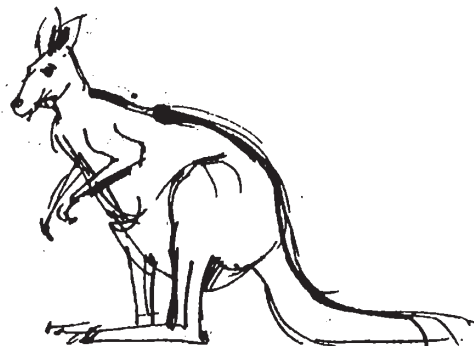

IMMANUEL KANT

ZMYSEL
TVOJHO
ŽIVOTA

F I L O Z O F I A
D O V R E C K A

FILOZOFIA DO VRECKA:
PORTRÉTY, PRÚDY, PRAMENE FILOZOFICKÉHO MYSLENIA

PRIPRAVUJEME:

CLAUDE LÉVI-STRAUSS: MÝTUS A VÝZNAM
RONALD GREGOR SMITH: MARTIN BUBER
GILLES DELEUZE: PODĽA ČOHO ROZPOZNÁME
ŠTRUKTURALIZMUS

NORMAN MALCOLM: WITTGENSTEIN
ALAIN DE LIBÉRA: STREDOVEKÁ FILOZOFIA
WOLFGANG WELSCH: ESTETICKÉ MYSLENIE
JONATHAN CULLER: SAUSSURE
UMBERTO ECO, JONATHAN CULLER, RICHARD RORTY,
CAROLINE BROKE-ROSE:

INTERPRETÁCIA A NADINTERPRETÁCIA
ŠTYRI POHLÁDY NA FEMINISTICKÚ FILOZOFIU
MANFRED FRANK: ŠTÝL VO FILOZOFII
PAUL RICOUER: JAZYK, TEXT, INTERPRETÁCIA
ANNE HÉNAULT: DEJINY SEMIOTIKY
MIROSLAV MARCELLI: FOUCAULT
ROLLAND GOETSCHER: KABALA
CARL FRIEDRICH VON WEIZSÄCKER: VÝBER
HANS GEORG GADAMER: UMENIE AKO HRA, SYMBOL
A SVIATOK
STEVEN TOULMIN: NÁVRAT KU KOZMOLÓGII
MARTIN BUBER: JA A TY
WALTER BENJAMIN: JAZYK A DEJINY
ROLLAND BARTHES: TMAVÁ KOMORA
ČÍTAJTE A FILOZOFUJTE!

OBSAH

PREDSLOV	[7]
TVOJA SILA	[15]
TVOJA HRANICA	[30]
TVOJA ÚLOHA	[40]
TVOJE SPLNENIE	[76]
KRÁSA A UMENIE	[88]
ŽENY A LÁSKA	[97]
MÚDROŠŤ ŽIVOTA	[102]
ZÁVEREČNÁ POZNÁMKA	[111]
POZNÁMKA PREKLADATEĽA	[112]

*Nikto neskončí školu
múdrosti.*

*Nemôžem urobiť nikoho lepším
inak, než na základe zvyšku
dobra, čo je v ňom.*

*Všetka moc nebies stojí na
strane práva.*

IMMANUEL KANT

PREDSLOV

Uctíť si Kanta je znakom duševnej zrelosti. Človek potom už nie je ochotný naslepo sa zveríť životu, ale snaží sa získať jasný obraz o sebe a okolí. Neskôr, znechutený azda sklamaniami, hľadá s Kantom spoľahlivé základy duchovného súcna a pevný, usporiadaný životný názor. Schopenhauer povedal: "Kantova náuka vyvoláva v každej hlave, čo ju pochopila, fundamentálnu zmenu, ktorá je taká veľká, že sa môže pokladať za duchovné znovuzrodenie."

Svojou systematickou kritikou, ktorej podrobil myslenie a svet javov a ktorou chránil ľudské hodnoty tak pred nezmyselnými útokmi, ako aj nezmyselným preceňovaním, urobil Kant, ako sotva niekto iný, zadosť výroku na Apolónovom chráme v Delfách: "Poznaj seba samého." Ostroumne nám ukazuje schopnosť i hranicu a určuje cestu nášmu konaniu.

Na popis Kantovho života stačí jedna veta: Narodil sa 22. apríla 1724 v Kráľovci ako syn sedlára, ako súkromný docent tu po pätnástich rokoch čakania získal profesúru filozofie a zomrel neženatý 12. februára 1804. Kráľovec opúšťal len pri krátkych návštevách bezprostredného okolia, vyhýbal sa všetkému, čo by ho odvádžalo od práce, a zo všetkých síl sa venoval výstavbe svojho filozofického obrazu sveta. Fantáziou a koncentráciou bystril svoj po-

hľad a jeho temperament prúdil koncentrovane a regulovane do výkladu jeho systému: do prednášok pre jeho poslucháčov a do mohutných stavieb jeho spisov. Jeho žiak a neskorší protivník Johann Gottfried Herder o ňom napísal: "V rokoch svojho najväčšieho rozkvetu mal veselú čulosť mladíka, ktorá, ako verím, ho sprevádza až do jeho najneskorejšej staroby. Jeho otvorené, pre myslenie stavané čelo bolo sídlom nezničiteľného jasu a radosti. Najduchapľnejšia reč plynula z jeho pier; bol pohotovo žartovný, vtipný a rozmarný a jeho poučný prednes bol tým najzábavnejším rozhovorom."

Ak Kant prednášal o cudzích krajinách, čo robil po niekoľko semestrov, poslucháči, ktorí ho nepoznali, sa domnievali, strhnutí jeho pútavým rozprávaním, že je svetobežníkom. Jeho všedný deň bol pritom taký jednotvárny, že Kráľovčania si podľa jeho prechádzok naprávali hodinky.

Odozva na Kantovu náuku bola mohutná: Knihami, napísanými o Kantovi, mohli sa plniť knižnice a Heinrich Heine označil jeho dielo za udalosť, ktorá svojím účinkom ďaleko predbieha Francúzsku revolúciu.

Aký bol vlastne onen senzačný objav, čo vyvolal také následky? Kant našiel formulu pre ľudský rozum. Vo filozofii to bolo Kolumbovo vajce. Ak totiž jeho predchodcovia buď utvrdzovali alebo popierali ľudskú poznávaciu schopnosť bez toho, že by ju podrobili systematickému skúmaniu, a ak nemohli dospieť k nijakej jednote o podstate vecí, Kant skúmal nástroj samotný, poznávaciu schopnosť. Pokiaľ môžeme rozumu vôbec dôverovať a aké výsledky nám môže vôbec poskytnúť? To bola téma jeho prvého hlavného diela Kritika čistého rozumu, ktoré vyšlo roku 1781.

V Kritike čistého rozumu stavia sa Kant proti dvom ná-

zorom: proti "dogmatickému", ktorý neobmedzene dôveruje ľudskému rozumu a navráva mu aj možnosť metafyzického poznávania, a proti "skeptickému", mieniacemu, že ľudské vedomie je len uzlíkom nevyberaných zmyslových dojmov a že sám duch je úplne bezmocný. V prvých dvoch častiach svojho diela sa Kant obracia proti druhému, skeptickému názoru, v nasledujúcej, poslednej, proti dogmatickému. V Transcendentálnej estetike (transcendentálnej preto, lebo vychádza za skúsenosť, estetike preto, lebo sa zapodieva zmyslovými dojmami) konštatuje, že dopredu, bez akejkolvek skúsenosti, teda "a priori" sú nám dané "čisté nazerania", ako priestor a čas. Dopredu vieme, že skutočnosť sa nám predstavuje v týchto nazeraniach a že si teda môžeme byť istí, že máme vyberajúcu, usporadúvajúcu schopnosť. V druhej časti, v Transcendentálnej analytike rozširuje Kant svoj výskum na myslenie: aj tu máme rôzne apriórne poznávacie formy, "kategórie", ako kauzality, vzájomné pôsobenie a nevyhnutnosť, podľa ktorých usporadúvame vnemy. Usporadúvame ich svojou vlastnou schopnosťou, lebo ako by bolo inak možné, že jeden získa z rovnakého skúsenostného materiálu len pochabosť, kým druhý múdrosť? Náš rozum teda javový svet usporadúva a chápe a naše vedecké úsilie takto spočíva na spoľahlivom základe. Rozum má však neúprosnú hranicu, ktorú nemôže prekročiť, dokazuje Kant v Transcendentálnej dialektike: nikdy nemôže opustiť svet javov, skutočnosť. Pre všetko, čo vychádza za ne, pre ríšu "vecí osebe", pre metafyziku sme slepí. Kategórie umožňujúce nám uchopiť reálny svet sú totiž len konečné pojmy a nevyhnutne zlyhávajú pri poznaní všetkého, čo je mimo zmyslových vnemov. Dôkazy Boha sú teda nemožné.

Výsledok Kantovho skúmania rozumu vyvolal takto medzi všetkými mysliteľmi rozruch: pre skutočnosť je ro-

zum absolútne spoľahlivým nástrojom, pre nadzmyslové je však bezcenný.

Týmito vskutku fundamentálnymi myšlienkami, ktoré sme tu uviedli len v krátkosti, vyčerpá Kant tému Teoretické poznanie a prechádza do inej oblasti.

Svoju Kritiku praktického rozumu, ktorá vyšla 1788, zakladá Kant na konštatovaní, že v nás a priori pôsobí mravný zákon, ktorý nám prikazuje pracovať aj proti nášmu vlastnému prospechu pre ideálne ľudstvo, že v nás hovorí nepopierateľný, absolútny hlas svedomia, "kategorický imperatív": "Konaj tak, aby maxima tvojej vôle vždy mohla byť zároveň princípom všeobecného zákonodarstva." Na tomto archimedovskom bode, na tomto konštatovaní, že každý z nás má vrodenný bezprostredný cit pre to, čo je správne, zakladá Kant svoj vlastný systém; prvé hlavné dielo, Kritika čistého rozumu, určovalo totiž iba nástroj. Zreteľný, mocný príkaz v nás poslúchať "kategorický imperatív", našu "povinnosť" dokazuje však sám osebe slobodu našej vôle. Ako by totiž mohol existovať v nás hlas vyzývajúci nás plniť svoju povinnosť, keby sme nemali možnosť voľby medzi ním a náklonnosťou? Zo zhonu sveta potom zisťujeme, že plnenie povinnosti, poslúchanie dobrého hlasu v nás vôbec neprináša vždy patričné plody pre súcno. Preto nám ten istý vnútorný príkaz sľubuje nesmrteľnosť, v ktorej sa chýbajúce doplní. Nesmrteľnosť a spravodlivosť na onom svete hovoria však pre existenciu Boha. Takto plynú z kategorického imperatívu tri postuláty praktického rozumu: sloboda, nesmrteľnosť, Boh. Kant teda nebuduje svoju náuku na "čistom rozume", ktorého platnosť je ohraničená, ale na morálnom zmysle v nás buduje "praktický rozum". Najprv teda Kant dokázal, že čistý rozum je kompetentný len v skutočnosti, nie však v nadzmyslovom, a teraz, z jeho strany naskrze nenapad-

nutelný a vychádzajúci z celkom iného východiska, z mravného zákona, dospieva až k Bohu. Kant hovorí: "Musel som odsunúť vedenie, aby som získal miesto viere."

Tak sa stal Kant jedným z najväčších metafyzikov ľudstva, hoci poznaniu uprel akúkoľvek metafyzickú kompetenciu. Práve to bol však jeho geniálny nápad — geniálny nápad človeka, ktorý chcel svoju hlbokú vieru v dobro, v ľudstvo, slobodu, Boha a nesmrteľnosť brániť proti každému možnému útoku. Kantovi sa to podarilo zabezpečiť tak, že racionalizmu stanovil jeho vlastnými prostriedkami hranicu. Podal tým obrovský intelektuálny výkon, ktorý nemá páru a ktorého dômyselnosť, predvídavosť, ba priam právnické chytráctvo sotva možno predstihnúť. Jednotlivosti jeho náuky sa síce skorigovali, v podstate sa však do teraz nedala vyvrátiť.

K týmto dvom veľkým hlavným dielam pripojil Kant v roku 1790 tretie, Kritiku súdnosti, v ktorej sa zapodieva predovšetkým pojmami krásneho a vznešeného. Okrem týchto troch Kritík vytvoril Kant ešte viaceré vedľajšie diela, ktoré, pokiaľ spadajú do jeho "kritickej periódy", teda do obdobia po roku 1781, dopĺňajú jeho systém: Prolegomena k budúcej metafyzike 1783, Náboženstvo v hraniciach číreho rozumu 1793, Antropológia 1798 a viaceré malé spisy. Do jeho "predkritickej periódy" spadá prírodovedné dielo Všeobecné dejiny prírody a teória nebies 1755 — v ktorom predbieha Laplaceovu teóriu — ako aj, popri iných menších rozpravách, Sny duchovidca, vysvetlené snami metafyziky 1762.

Kantova filozofia nepotrebovala dlhý čas, aby sa presadila. Kritiku čistého rozumu si síce niekoľko rokov po jej vyjdení málo všímali, Kant bol však už roku 1789 slávnou osobnosťou a krátko po jeho smrti zaznamenali vyše štyri-

tisíc diel, napísaných o ňom. Počet obhajcov, vykladačov a upravovateľov jeho náuky, polemických spisov a diskusií toto číslo však v nasledujúcich desaťročiach lavínovite prerástol. Aj filozofi, ktorých Kant roztrpčene nazval protivníkmi a prekrúcačmi svojho diela, sa nazývali kantovcami. Dnes je znalosť Kantovho diela základnou podmienkou každého systematického filozofovania.

Kantova náuka nebola vo vývoji filozofického myslenia bez ohlasovateľov. Jej základné kontúry sa črtali už desaťročia predtým, delili sa však na rôzne, navzájom si protirečiace jednotlivé sily. Kantov veľký prínos bol v tom, že ich spojil a z ich rivality odpočul riešenie.

Išlo predovšetkým o tri jednotlivé sily: o racionalizmus, ktorý od Francisa Bacona (1561-1626) po Voltaira (1694-1778) a Christiana Wolffa (1679-1754) našiel rad významných zástancov, o skepticizmus, ktorý rozpracoval John Locke (1632-1704), a o kult citu u Jeana Jacquesa Rousseaua (1712-1778). Racionalizmus, ktorý Kant nazval "dogmatizmom", pripisoval rozumu neohraničenú moc, skepticizmus pochyboval o všetkom, kult citu rešpektoval hlas srdca viac než intelektuálne hĺbanie. Kant zjednotil vo svojom "kriticizme" všetky tri ponímania: Preceňovanie rozumu a zbavovanie ho svojprávnosti sa uvádzajú na pravú mieru v Kritike čistého rozumu, hlas citu, právneho citu sa stáva podstatným motívom Kritiky praktického rozumu. Tým sa urobil rozhodný koniec vládnucemu hlavnému prúdu, "osvietenstvu", ktoré sa už rozštiepilo na dva tábory — a to práve na "dogmatizmus" a "skeptícizmus".

Sám Kant prešiel vo svojom vývoji týmito tromi spô-

sobmi myslenia: začal ako dogmatik, stretnutie s Humovým dielom ho, ako povedal, zobudilo z "dogmatických driemot" a čítaním Rousseauovho Emila zažil jeden zo svojich najväčších otrasov.

Vyrovňavanie s Kantom sa zameralo predovšetkým na "vec osebe", ktorá sa pociťovala ako neuspokojujúci predpoklad. Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), zakladateľ "nemeckého idealizmu", sa pokúšal "vec osebe" odstrániť, keď povedal, že svet našich predstáv nie je len tieňom "veci osebe", ale vôbec výtvorom nášho "Ja". "Ja" tvorí "Nie-ja". Ani Arthur Schopenhauer (1788-1860) nebol s "vecou osebe" uzrozumený a postavil ju na roveň "vôli". Obidvaja myslitelia sa označovali za Kantových žiakov a vykladačov a proti výslovnému protestu veľkého filozofa Fichte povedal: "Svätý duch v Kantovi hovoril pravdivejšie než Kantova individuálna osobnosť." — Kantovej náuke o vrodennom morálnom zmysle sa neskôr oponovalo relatívnosťou dobra, na prospech Kanta sa však dá uviesť, že veľkí učitelia ľudstva, ako Kristus, Budha, Platón, Konfucius hovorili po etickej stránke v podstate podobné veci a že spoločenské právne tradície si neslobodno zamieňať s veľkými nepísanými zákonmi v každom človeku.

Celý duchovný vývoj devätnásteho storočia spracúva Kantove myšlienky a ani "nemecká klasika", ani "nemecký idealizmus" či "romantické hnutie" nie sú bez neho mysliteľné. Po Kantovi sa sotva vynoril významný filozof, ktorý by nebol urobil kľúčom k vlastnému dielu svoje stanovisko k jeho náuke. Kant je priesečníkom koordinát a každý určuje svoje stanovisko vo vzťahu k nemu.

Filozoficky neškolenému čitateľovi nie sú Kantove diela, zahrňajúce asi päťtisíc strán, bez všetkého prístupné. Rozvetvená terminológia sťažuje dlhé trate lektúrou, takže Nietzsche, ktorý mal pri svojich impulzívnych výpadoch

dosť dôvodov, aby Kantovu systematickosť zatemňoval, ho mohol nazvať "veľkým Číňanom z Kráľovca". Úlohou tohto výberu je načrtnúť veľkými ťahmi Kantov svetonázor a nechať ho k nám hovoriť z tých jeho viet, ktoré sú každému ľahko a bezprostredne zrozumiteľné. Spoznávame v nich svetlú jasnosť jeho myšlienok, zbavenú akýchkoľvek príkras, ku ktorým sa reč pridáva len ako dorozumievací prostriedok zredukovaný na to najnevyhnutnejšie. Zriedkakedy cítime silu myšlienky silnejšie než v týchto vetách, ktorých reč je priehľadná a bez vlastnej hodnoty. Výber chce teda priblížiť základné črty náuky Immanuela Kanta, predovšetkým však sprístupniť jeho hlbokú ľudskú múdrosť, jeho príkladnú vieru v dobro v človeku a v schopnosť uskutočniť ho, ktorú máme všetci v sebe.

W. K.

TVOJA SILA

Priatelia ľudského pokolenia a toho, čo mu je najsvätejšie! Osvojujte si to, čo sa vám po starostlivom a poctivom skúmaní javí ako najviac vieryhodné. Neupierajte však rozumu to, čo ho robí najvyšším dobrom na Zemi, totiž právo byť hlavným skúšobným kameňom pravdy!

Ľudský um musí nevyhnutne rozlišovať medzi možnosťou a skutočnosťou vecí.

Ako možno robiť ľudí šťastnými, keď ich nerobíme mravnými a múdrymi?

Filozofia je idea dokonalej múdrosti ukazujúca nám najvyššie ciele ľudského rozumu.

Ozajstný filozof je praktický filozof, učiteľ múdrosti náukou a príkladom.

Fakticky je veľkým darom nebies mať priamy alebo, ako sa to novšie nazvalo, prostý ľudský um.

Treba ho však dokazovať činmi, uvážením a rozumnosťou toho, čo myslíme a hovoríme, nie však tým, že sa ho dovolávame ako orákula, keď nevieme uviesť nič chytré na svoje ospravedlnenie.

Veľa musí vedieť ten, čo má učiť druhých, aby boli s málom vedenia múdri.

Knižná učenosť rozmnožuje síce znalosti, nerozširuje však pojem a pochopenie, ak k nim nepristúpi rozum.

Číra polyhistorickosť je kyklopská učenosť, ktorej chýba jedno oko — oko filozofie.

Filozofovať sa možno naučiť len cvičením a používaním vlastného rozumu.

Pokiaľ ide o filozofa, vôbec ho nemožno pokladať za pracovníka na budove vied, za učenca, ale za bádateľa o múdrosti.

Dalo by sa rozlišovať medzi vedou o svete a múdrosťou o svete; prvá je učenosťou, druhá znalosťou určenia človeka.

Filozofia musí pôsobiť ako liek.

Každá prírodná vec pôsobí podľa zákonov.

Všetko, čo nariaďuje sama príroda, je pre nejaký zámer dobré. Aj jedy slúžia na premáhanie iných jedov tvoriacich sa v našich vlastných šťavách.

Je to súd, ktorého sa nemôže zbaviť ani najobyčajnejší um, keď uvažuje o súcne vecí vo svete a o existencii sveta samotného: že totiž celé stvorenie by bolo bez človeka či-rou pustatinou, zbytočné a bez konečného cieľa.

Som presvedčený, a azda časť mojich čitateľov so mnou, že sa oprávnene pokladám za občana sveta, ktorý nemohol byť lepší. Keďže si ma najlepšia zo všetkých bytostí vybrala zo všetkých možných návrhov, hoci som nepatrný člen, sám osebe nehodný, ale kvôli celku, vážim si

svoje súcno o to viac, lebo som vyvolený zaujímať v najlepšom pláne určité miesto. Privolávam všetkému tvorstvu, ktoré sa samo nerobí nehodným tak sa nazývať: Budme pozdravení, sme! a Stvoriteľ má v nás zaľúbenie. Nezmerne priestory a večnosti otvoria síce bohatstvá stvorenia v celom svojom rozsahu len oku Vševedúceho, ja však z hľadiska, ktoré zaujímam, vyzbrojený chápaním, prepožičaným môjmu slabému umu, budem sa rozhliadať, ako ďaleko len môžem, a učiť sa stále lepšie chápať, že celok je to najlepšie a že všetko je kvôli celku dobré.

Ako by sme mohli operovať jednotou, keby dôvody takejto jednoty neboli vopred obsiahnuté v pôvodných poznávacích zdrojoch našej mysle?

Ľudský rozum je svojou prirodzenosťou architektonický, čiže všetky poznatky pokladá za prislúchajúce k nejakému možnému systému.

Takto sa všetko ľudské poznanie začína nazeraniami, od nich prechádza k pojmom a končí sa ideami.

Naše poznatky musia pod vládou rozumu vytvárať systém. Systémom však rozumom jednotu rozmanitých poznatkov pod nejakou ideou.

Idea nie je nič iné než pojem dokonalosti, ktorej v skúsenosti ešte niet.

Najvyššia bytosť zostáva teda čírym, ale bezchybným ideálom, pojmom, ktorý završuje a korunuje celé ľudské poznanie.

Najvyššie dobro nie je možné bez predpokladu troch teoretických pojmov: totiž slobody, nesmrteľnosti a Boha.

Tu sa má povedať len toľko, že strach mohol síce prvý vytvoriť bohov (démonov), ale že rozum so svojimi morálnymi princípmi mohol prvý vytvoriť pojem Boha.

Človek — bytosť vytvorená, aby stála rovno a hľadela do nebies.

Niet príčiny na svete, čo môže zabrániť, aby človek prestal byť slobodne konajúcou bytosťou.

Niet bezprostredného sklonu k morálne zlým činom, zato však je bezprostredný sklon k morálne dobrým.

Len na základe našej vznešenej vlohy k dobrému, ktorá robí človeka úctyhodným, sa môže stať, že človek pokladá toho, čo koná proti nej, za opovrhnutiahodného.

Keď sa úprimne a dôkladne porovnávame s mravným zákonom, s jeho posvätnosťou a prísnosťou, musí z toho nevyhnutne plynúť opravdivá pokora. Avšak to, že sme schopní takéhoto vnútorného zákonodarstva, že fyzický človek sa cíti nútený uctiť si vo svojej vlastnej osobe morálneho človeka, ho zároveň povznáša a dáva mu to najvyššie sebaocenenie ako pocit jeho vnútornej hodnoty, na základe ktorej nie je za žiadnu cenu podkupný a má nepomíňajúcu sa hodnotu, čo mu vstiepuje úctu voči sebe samému.

Je čosi zvláštne v neobmedzenej zvrchovanej úcte k čistému, všetkých výhod zbavenému morálnemu zákonu, pred hlasom ktorého sa trasie aj najodvážnejší rúhač a pred pohľadom ktorého je nútený sa skrývať.

Človek môže byť konečným cieľom stvorenia len ako morálna bytosť.

Príroda a sloboda sú dva pánty na dverách filozofie.

Čo je pravda? Nominálne vysvetlenie: Pravda je zhoda poznania s jeho predmetom.

Kto nefilozofuje školsky, ale geniálne, hospodári z plného, čo potom veští blízky bankrot. Kritická filozofia je rozumové hospodárenie, ktoré najprv skúma svoj majetkový stav, aby vedelo, pokiaľ môže vydávať, a vyzerá ako ťulpas pri duchapľnej hlave, čo sa chvastá ako istý minister spôsobom vlády svojho štátu: čím viac dlhov robí, tým je bohatší.

Kritická filozofia je taká, čo sa nezačína pokusmi stavať alebo búrať systémy, alebo dokonca postaviť na oporách iba strechu bez domu pre príležitostné ubytovanie, ale čo sa snaží budovať skúmaním schopností ľudského rozumu a nemudrovať len tak naverímboha.

Aký je skepticizmus škodlivý, taká užitočná a účelná je skeptická metóda, pokiaľ sa ňou nerozumie nič iné než spôsob zaobchádzať s niečím ako s neistým a čo najviac to zneistiť v nádeji, že takto sa dôjde na stopu pravde.

Stredný a jedine zákonitý spôsob myslenia medzi dogmatizmom a skepticizmom je kriticizmus. Je maximou neprijímať ako pravdivé nikdy nič inak, než po dôkladnom preskúmaní princípov.

Kritika dáva nášmu súdu mieru, ktorou možno s istotou rozlíšiť vedenie od pseudovedenia.

Najväčší a azda jediný úžitok z každej filozofie je len negatívny. Neslúži totiž ako orgán rozširovania, ale len ako disciplína určovania hraníc a namiesto odhaľovania pravdy má len tichú zásluhu zabrániť omylom.

Aby sme sa vyhli omylom, musíme odhaľovať ich zdroj, zdanie, a pokúšať sa vysvetliť ho.

Oblasť filozofie vo svetoobčianskom zmysle sa dá formulovať týmito otázkami: Po prvé: Čo môžem vedieť? Po druhé: Čo mám konať? Po tretie: V čo môžem dúfať? Po štvrté: Čo je človek?

Prvú otázku zodpovedá metafyzika, druhú morálka, tretiu náboženstvo a štvrtú antropológia.

Pokiaľ teda siaha vnímanie, potiaľ siaha aj naše poznanie o súcne vecí.

Čím by mohli byť veci osebe, to neviem a ani nepotrebujem vedieť, pretože nejaká vec sa mi nemôže naskytnúť nikdy inak než v jave.

Doteraz sa predpokladalo, že celé naše poznanie sa musí riadiť predmetmi; ale za tohto predpokladu všetky pokusy vyšli nazmar. Skúsme teda, či nepokročíme úspešnejšie za predpokladu, že predmety sa musia riadiť podľa nášho poznania. Je to tu takisto, ako to bolo s prvými myšlienkami Kopernika, ktorý predpokladajúc, že celé hviezdnaté nebo sa točí okolo pozorovateľa, nemohol vo vysvetľovaní nebeských pohybov postúpiť a skúšal, či by sa to lepšie nedarilo, keby dal otáčať sa pozorovateľovi a zastavil naproti tomu hviezdy.

Um teda obsahuje čisté poznatky a priori (dané vopred). Sú to kategórie.

Kategórie kvantity: Jednosť, mnohosť, všetkosť...

Kategórie nie sú nič iné, než podmienky myslenia možnej skúsenosti, tak ako sú priestor a čas podmienky nazerania.

Kategórie sú kľúče k možným skúsenostiam.

Všetky pokusy odvodiť oné čisté umové pojmy zo skúsenosti a pripísať im iba empirický pôvod sú celkom márne a zbytočné.

Čo chceme? pýta sa um. Na čom záleží? pýta sa súdnosť. Čo z toho vzíde? pýta sa rozum.

Správny um, cvičená súdnosť a dôkladný rozum tvoria celý rozsah intelektuálnej schopnosti poznania.

Len keď sa um a zmyslôvosť spájajú, môžu nám určovať predmety. Ak ich oddelíme, máme nazeranie bez pojmov, alebo pojmy bez nazeraní, v obidvoch prípadoch

však predstavy, ktoré nemôžeme vzťahovať na nijaký predmet.

Um je pre rozum predmetom takisto, ako zmyslovosť pre um.

Viera je morálny spôsob rozumového myslenia, keď pokladáme za pravdivé to, čo je teoretickému poznaniu neprístupné.

Telo je len formou duše.

Príjemným sa nazýva to, čo baví, pekným to, čo sa len páči, dobrým to, čo sa cení.

Všetky duševné dispozície alebo schopnosti možno previesť na tieto tri: Schopnosť poznania, cit slasti a strasti a schopnosť žiadostivosti.

Prírodný sklon núti rozum prekračovať svoje používanie v skúsenosti, odvažovať sa pri svojom čistom použí-

vaní a len prostredníctvom ideí až po najkrajnejšie hranice celého poznania a uspokojiť sa iba završením svojho kruhu systematickým celkom zotrúavajúcim pre seba.

Len človek, ktorý si vie rozumom sám určovať svoje ciele, tento človek je teda jediný zo všetkého na svete schopný mať ideál krásy a ideál dokonalosti.

Je mi natoľko cudzie pokladať metafyziku za zanedbateľnú alebo postrádateľnú, že som predovšetkým od určitého času, odvtedy, čo si myslím, že som pochopil jej povahu a špecifické miesto medzi ľudskými poznatkami, presvedčený, že od nej závisí dokonca ozajstné a trvalé blaho ľudského rodu.

Metafyziku vložila do nás azda viac, než nejakú inú vedu, sama príroda:

Metafyzika: "Je to veda o rozumovom postupe od poznávania toho, čo je zmyslové, k nadzmyslovému."

Filozof musí teda vedieť určiť, po prvé zdroje ľudského vedenia, po druhé rozsah vedenia a, napokon, po tretie hranice rozumu. Posledné je najpotrebnejšie, ale aj najťažšie.

≡
Filozofia je pre človeka úsilím o múdrosť, ktorá je vždy neúplná.

≡
Druhého nemôžem presvedčiť nikdy inak, než jeho vlastnými myšlienkami. Musím teda predpokladať, že má dobrý a správny um, lebo inak je zbytočné dúfať, že ho budem môcť získať svojimi dôvodmi. Taktiež nemôžem nikým morálne pohnúť inak než jeho vlastnými pocitmi a musím teda predpokladať, že druhý má istú dobrotivosť srdca, lebo inak nebude nikdy pri mojom vyprávaní o neresti pociťovať odpor a pri mojej chvále cnosti pohnútku k nej. Nemôžem nikoho urobiť lepším inak, než na základe zvyšku dobra, čo je v ňom, nemôžem nikoho urobiť chytřejším inak, než na základe zvyšku chytrosti, čo je v ňom.

≡
Pre triedu mysliteľov možno urobiť nasledujúce maximy nezmeniteľnými príkazmi. Po prvé: Myslieť sám. Po druhé: Pri styku s ľuďmi sa vmýšľať do postavenia každého druhého. Po tretie: Myslieť vždy v súhlase so sebou.

≡
Osobitnou zásadou rozumu je myslieť si k podmienenému umovému poznaniu nepodmienené, ktorým sa završuje umová jednota.

≡

Myslieť samostatne znamená hľadať najvyšší skúšobný kameň pravdy v sebe samom, čiže vo svojom vlastnom rozume; a maximou myslieť vždy samostatne je osvietenstvo.

Osvietenstvo je vystúpenie človeka zo svojej nedospelosti, ktorú si zaviniť sám. Nedospelosť je neschopnosť používať svoj um bez vedenia druhým. Táto nedospelosť je zavinená samým sebou vtedy, keď jej príčinou nie je nedostatok umu, ale rozhodnosti a odvahy používať ho bez vedenia druhým. Sapere aude! Maj odvahu používať svoj vlastný um! je teda heslo osvietenstva.

Lenivosť a zbabelosť sú príčiny toho, prečo taká veľká časť ľudí po tom, čo ich príroda už dávno oslobodila spod cudzieho vedenia, predsa po celý život rada zostáva nedospelá a prečo sa druhí tak ľahko ponúkajú za ich poručníkov. Je také pohodlné byť nedospelý.

Meditovanie musí sprevádzať každé čítanie a učenie. Meditovaním treba chápať rozmýšľanie, čiže metodické myslenie.

Lepšie je vedieť málo, ale toto málo dôkladne, než mnoho a povrchné.

Už to je veľký a potrebný dôkaz chytrosti alebo chápania, keď vieme, čo sa máme rozumne pýtať.

Nikdy nie je príliš neskoro byť rozumný a múdry; je to však ťažšie, keď chápanie príde neskoro.

Nikto neskončí školu múdrosti.

TVOJA HRANICA

Krajina umu je ostrov a sama príroda ju zovrela nezmeniteľnými hranicami. Je to krajina pravdy, obklopená šírým a búrlivým oceánom, vlastným sídlom zdania, kde mnohá hmla nad horizontom a mnohý, čoskoro sa roztopivší ľad klamlivo vyčarúva nové krajiny a, neprestajne klamúc prázdnyimi nádejami námorníka rojčiaceho o objavoch, zaplieta ho do dobrodružstiev, od ktorých nemôže nikdy upustiť a ktoré nemôže predsa ani nikdy ukončiť.

Doložím, že rozum zbytočne rozťahuje krídla, aby sa čírou mocou špekulácie dostal ponad zmyslový svet.

Jestvuje oblasť neprístupná celej našej poznávacej schopnosti, totiž oblasť nadzmyslového, v ktorom nenachádzame pôdu pre seba.

Ľudský rozum naskrze nemôže teoreticky dokázať súčasno božstva alebo duše, a to z celkom pochopiteľného dôvo-

du: vôbec totiž nemáme látku na určenie nadzmyslového. Museli by sme ju predsa vziať z vecí zmyslového sveta, ktorým však nie je primeraná.

Kto hovorí, že je Boh, hovorí viac než vie, a rovnako aj ten, čo hovorí opak.

Z toho plynie, že nikdy nemôžeme prestúpiť hranicu možnej skúsenosti.

Rozsah teoretického poznania nesiahá ďalej než na predmety zmyslov.

Všetka ľudská chápanosť sa končí, keď sa dostane ku základným silám alebo základným schopnostiam.

Nebudeme sa teda môcť vyhnúť sťažnosti na úzke medze nášho rozumu a s výzorom pokorného sebapoznania priznať, že presahuje náš rozum zistiť, či svet jestvuje od večnosti, alebo či má začiatok; a, napokon, či jestvuje nejaká celkom nepodmienená a osebe nevyhnutná bytosť...

Simonides je ešte stále mudrc, ktorý po mnohom zdráhaní a oddáľovaní odpovedal svojmu panovníkovi: Čím viac o Bohu uvažujem, tým menej som schopný ho chápať.

Metafyzika je bezbrehé more, v ktorom pokrok nezanecháva stopu a ktorého horizont neobsahuje viditeľný cieľ, čo by nám umožňovalo zistiť, o koľko sme sa k nemu priblížili.

A predsa je metafyzika vlastnou, ozajstnou filozofiou!

Zmyslové predmety nemôžeme nikdy poznávať inak, než ako sa nám javia, a nie čím sú osebe.

Chceme povedať, že celé naše nazeranie nie je nič iné, než predstava javov, že veci, ktoré nazeráme, nie sú tým, čím sú samy osebe. Zmyslový svet obsahuje len javy, ale nie veci osebe.

Človek si nesmie nárokovať dokonca ani to, že pozná seba samého takého, aký je osebe. Keďže totiž seba samého netvorí, je prirodzené, že aj o sebe môže získať známosť iba vnútorným zmyslom a teda len prostredníctvom javu svojej prirodzenosti.

~~~~~

Vetu všetkých ozajstných idealistov od eleátskej školy po biskupa Berkeleyho obsahuje táto formula: "Všetko poznanie, získané zmyslami a skúsenosťou, je len zdanie a pravda je len v ideách čistého umu a rozumu."

Naproti tomu zásada, ktorá naskrze ovláda a určuje môj idealizmus, hovorí: "Všetko poznanie vecí na základe čistého umu alebo čistého rozumu nie je ničím iným, než iba zdaním a pravda je len v skúsenosti."

To je však práve opak onoho ozajstného idealizmu... Môj takzvaný, vlastne kritický idealizmus je teda celkom osobitého druhu, totiž takého, že prevracia ten zvyčajný...

~~~~~

Oné transcendentálne otázky, ktoré prírodu presahujú, nemohli by sme nikdy zodpovedať, aj keby sa nám odhalila celá príroda, pretože ani vlastnú myseľ nie je nám dané pozorovať iným nazeraním, než naším vnútorným zmyslom.

~~~~~

Teoreticky nemôžeme vôbec nič spoznať o povahe nadzmyslových predmetov: Boha, našej vlastnej slobody a našej vlastnej duše.

~~~~~

Na základe kritiky nášho rozumu vieme, že jeho čistým a špekulatívnym používaním nemôžeme spoznať fakticky nič. Ešte vždy nám však zostáva možnosť — keď sme špekulatívnemu rozumu upreli akékoľvek napredovanie v tej-

to oblasti nadzmyslového — skúmať, či sa v jeho praktickom poznaní nenájdu dáta, čo by určovali onen transcendentný rozumový pojem nepodmieneného, a či by sme sa tak, podľa želania metafyziky, nedostali za hranice všetkej možnej skúsenosti.

Špekulatívny rozum nám pri podobnom postupe vždy získal aspoň miesto pre takéto rozširovanie, hoci ho musel nechať prázdne, a je nám teda ešte dovolené, ba priamo nás vyzýva zaplniť ho, ak môžeme, praktickými dátami.

Niet teoretickej viery v nadzmyslové.

V praktickom význame je však viera v nadzmyslové nielen možná, ale sa dokonca s týmto významom nerozlučne spája. Lebo množstvo morality vo mne je predsa dané s nepopierateľnou pravdivosťou a autoritou, prikazujúcou však cieľ, ktorý je nedosiahnuteľný len mojimi silami, bez moci svetovládcu pôsobiacej preň.

Ukáže sa, že rozum má pri praktickom používaní predsa len právo niečo prijímať, čo by v oblasti čírej špekulácie nebol bez dostatočných dôkazov nijako oprávnený predpokladať.

Imperatív povinnosti u človeka dokazuje jeho slobodu a zároveň poukazuje na ideu Boha.

Vo všetkých hraniciach je aj niečo pozitívne.

Upierať tejto službe kritiky pozitívny účinok by bolo toľko ako povedať, že polícia neprináša nijaký úžitok, lebo jej hlavnou úlohou je zabraňovať násiliu, aby každý mohol pokojne a bezpečne ísť za svojimi záležitosťami.

K upevneniu viery patrí vedomie jej nezmeniteľnosti. Môžem si byť celkom istý, že mi nikto nebude môcť vyvrátiť vetu: Jestvuje Boh. Lebo kde chce vziať tento názor?

Musel som teda odsunúť vedenie, aby som získal miesto viere.

Vôbec nemôžem prijímať Boha, slobodu a nesmrteľnosť pre nevyhnutné praktické používanie môjho rozumu, ak zároveň neodnímam špekulatívnemu rozumu jeho osobovanie názorov presahujúcich zmyslovosť.

Hoci metafyzika nemôže tvoriť základy náboženstva, musí zostať vždy jeho ochranným valom.

Zostáva ešte dosť na to, aby sa hovorilo rečou pevnej viery, ospravedlnenou pred tým najkritickejším rozumom, keď ste sa už museli vzdať reči vedenia.

Hoci transcendentálne idey neslúžia nášmu pozitívne-
mu poučaniu, predsa len slúžia popieraniu opovážlivých a
oblasť rozumu zužujúcich tvrdení materializmu, naturaliz-
mu a fatalizmu.

Kde chce domnelý slobodomyšlienkar vziať svoje po-
znatky, že napríklad niet najvyššej bytosti? Táto veta je mi-
mo oblasti možnej skúsenosti a preto aj mimo hraníc všet-
kej ľudskej chápanosti.

Keď počujem, že vraj nejaká nie obyčajná hlava doká-
zala nemožnosť slobody ľudskej vôle, nádeje na budúci ži-
vot a súcna Boha, dychtím čítať túto knihu.

Ak je ľudská prirodzenosť určená usilovať sa o najvyš-
šie dobro, musíme predpokladať, že tomuto cieľu slúži aj
miera jej poznávacej schopnosti. Kritika čistého špekulatív-
neho rozumu však dokazuje čo najväčšiu nedostatočnosť
tejto prirodzenosti. Zdá sa teda, že príroda nás len macoš-
sky vybavila schopnosťou, potrebnou pre náš cieľ.

Predpokladajme, že by bola v tomto vyhovela nášmu

prianiu a bola by nám dala takú chápacosť alebo osvietenie, ktoré by sme radi mali; aký by to malo podľa všetkého následok? Namiesto sporu, ktorý musí teraz viesť morálne zmýšľanie s náklonnosťami a v ktorom sa po niekoľkých porážkach predsa len pozvoľna dá nadobudnúť duševná morálna sila, mali by sme ustavične pred očami Boha a večnosť s ich hroznou majestátnosťou.

Pokiaľ by prirodzenosť ľudí zostala taká, aká je teraz, ich správanie by sa premenilo na číry mechanizmus, kde by ako v bábkovom divadle všetko dobre gestikulovalo, ale vo figúrkach by sme nenašli život. Keďže je to však s nami celkom inak, keďže aj pri úplnom vypätí svojho rozumu máme iba veľmi temné a dvojznačné vyhliadky do budúcnosti, keďže vládca sveta nám dáva svoje súcno a nádheru iba tušiť a nedovoľuje nám ich uzrieť či jasne dokázať, kým morálny zákon v nás, ktorý nám s istotou nič nesľubuje ani ničím nehrozí, žiada od nás nesebeckú úctu, tak je možné vskutku mravné, zákonu bezprostredne zasvätené zmýšľanie a rozumný tvor sa môže stať hodným účasti na najvyššom dobre. Aj tu by teda bolo správne to, o čom nás inak dostatočne poučča štúdium prírody a človeka, že neprebádateľná múdrosť, v dôsledku ktorej existujeme, nie je menej hodná uctievania v tom, čo nám odoprela, ako v tom, čo nám dopriala.

Zdráhanie nášho rozumu uspokojivo zodpovedá zvedavé, tento život presahujúce otázky treba pokladať za jeho pokyn obrátiť naše sebaopoznanie od neplodnej, za zmyslovosť siahajúcej špekulácie k plodnému praktickému používaniu. Hoci sa toto používanie vždy zameriava len na predmety skúsenosti, jeho princípy majú hlbší pôvod a

správanie určuje tak, ako keby naše určenie nekonečne ďaleko presahovalo skúsenosť a teda tento život.

Z celého priebehu našej kritiky sa dostatočne presviedčame, že ľudský rozum nemôže nikdy postrádať takú vedu, ktorá ho drží na uzde a ktorá, poskytujúc mu úplne jasné sebapoznanie, bráni nespočetnému pustošeniu, ktorého by sa bezzákonný špekulatívny rozum celkom nepochybné dopustil v morálke i náboženstve.

To, že o nadzmyslových veciach nemôžeme mať vôbec nijaké poznanie, nechce povedať nič viac, než vždy hovorili všetci ortodoxní teológovia, totiž, že Boh má nekonečný rozum, svätú, dobrotivú a spravodlivú vôľu a najvyššiu dokonalosť.

Jeho poznávací schopnosť nie je schopnosťou myslieť, ani schopnosťou nazerania, ako poznávame my.

Jeho vôľa nie je ako žiadostivosť zaujímajúca sa o to, čoho sme žiadostiví my. Jeho súcno nie je súcnom v každom čase, no predsa je bezhranične veľké.

Jeho moc je prítomná vo všetkých veciach a ony jestvujú len jeho prostredníctvom...

Aké nespočetné množstvo kvetov a hmyzu zničí jediný chladný deň! Ako málo ich však postrádame, nehovoriac o tom, že sú to nádherné umelecké diela prírody a dôkazy

božskej všemohúcnosti! Tento úbytok sa nahradí prebytkom na inom mieste.

Nekonečnosť stvorenia je dosť veľká na to, aby sme sa na svet alebo mliečnu cestu svetov v pomere k nemu dívali tak, ako sa dívame na kvet alebo hmyz v porovnaní so Zemou.

Ja sa slabosťou svojej chápvosti netajím a zvyčajne ňou najmenej chápem to, o čom sa všetci ľudia domnievajú, že tomu takto rozumejú...

Chcieť riešiť všetky úlohy a zodpovedať všetky otázky by bolo nehanebné chvastúnstvo a taká prehnaná domýšľavosť, že by sme sa tým ihneď museli pripraviť o všetku dôveru.

TVOJA ÚLOHA

Poznaj seba samého, pokiaľ ide o tvoje povinnosti, o tvoje srdce, či je dobré alebo zlé, či zdroj tvojich činov je čestný alebo nečestný.

Morálne sebapoznanie usilujúce sa preniknúť do ťažšie skúmateľných hlbín srdca je základom všetkej ľudskej múdrosti.

Najvyššou záležitosťou človeka je vedieť, ako patrične zaplní svoje miesto v stvorení a ako správne porozumie tomu, čím človek musí byť, aby bol človekom.

Jestvuje poznanie, ktoré je každému, aj tomu najprostejšiemu človeku také blízke, ako keby mu bolo doslova vpísané do srdca: zákon, ktorý musíme len menovať, aby sme sa o jeho vážnosti s každým hneď dorozumeli, totiž zákon morality.

Konaj tak, aby maxima tvojej vôle vždy mohla byť zároveň princípom všeobecného zákonodarstva.

Musíme chcieť, aby sa maxima nášho konania stala všeobecným zákonom. To je kánon morálneho posudzovania vôbec.

Ak by nám tento zákon nebol daný, nijakým rozumom by sme ho nevymudrovali.

Keď sa však pýtame, čo je to vlastne čistá mravnosť, podľa ktorej musíme skúšať morálny obsah každého konania, musím priznať, že rozhodnutie tejto otázky môžu spochybniť len filozofi. Totiž prostý ľudský rozum ju obyčajným používaním dávno rozhodol, tak ako rozdiel medzi pravou a ľavou rukou.

Človek získava veľmi zavčasu pocit toho, čo je správne.

Súdny dvor sídli v ľudskom vnútri.

Mýliace sa svedomie je nezmysel.

Bez morálneho citu niet človeka.

Človek môže špekulovať koľko chce, aby si svoje protizákonné správanie, na ktoré sa rozpomína, vykreslil ako neúmyselné nedopatrenie, len ako neobozretnosť, ktorej sa nikdy nemožno úplne vyvarovať, teda ako niečo, do čoho ho strhol prúd prírodnej nevyhnutnosti, a vyhlásiť sa v tom za nevinného. A predseda zisťuje, že advokát, ktorý hovorí na jeho prospech, nemôže v ňom umlčať žalobcu.

Nesvedomitosť neznamená nemať svedomie, ale sklon neobracať sa na jeho súd.

Človek zlo v sebe nikdy neschvaľuje a tak vlastne niet zloby zo zásad, ale len z ich nerešpektovania.

Ak sa človek nepremyslene prehrešil voči svojej povinnosti, za čo sa však nestal zodpovedný ľuďom, predseda len bude jeho vlastné sebaodsudzovanie hovoriť v ňom tak, ako keby bolo hlasom sudcu, ktorému by sa mal za to zodpovedať...

Každý človek má svedomie a cíti sa pozorovaný vnútorným sudcom.

Môže sa síce slasťou a rozptýleniami ohlušovať alebo uspávať, nemôže sa však vyhnúť tomu, aby z času na čas prišiel k sebe, alebo sa zobudil, a potom počuje jeho hrozný hlas. Vo svojej najkrajnejšej zvrátenosti môže vždy dospieť až tam, že sa naň už vôbec neobracia, nemôže sa však vyhnúť tomu, aby tento hlas počul.

Neskúsený v behu sveta, neschopný byť pripravený na všetky jeho udalosti pýtam sa seba len toľko: Môžeš aj takto chcieť, aby sa tvoja maxima stala všeobecným zákonom? Ak nie, je zavrnutiahodná: Nie preto, že by tebe alebo aj iným mala byť v budúcnosti na ujmu, ale preto, lebo nemôže byť ako princíp vhodná pre možné všeobecné zákonodarstvo.

Každý je zaviazaný uznávať dôstojnosť ľudstva v každom inom človeku.

Konaj tak, aby si vo svojej osobe i v osobe každého iného človeka používal ľudstvo vždy zároveň ako cieľ a nikdy nie len ako prostriedok.

Morálny zákon je svätý. Človek je síce dosť nesvätý, ale ľudstvo v jeho osobe musí mu byť sväté.

V celom stvorení môžeme všetko, čo chceme a čím nejako vládžeme, používať aj len ako prostriedok. Iba človek a s ním každý rozumný tvor je cieľom sám osebe.

Morálny zákon je fakt predchádzajúci každé mudrovanie o jeho možnosti a všetky dôsledky, ktoré by sme chceli z tohto mudrovania vyvodzovať.

Morálny zákon je zákonom povinnosti vôle každej konečnej rozumnej bytosti.

Povinnosť voči sebe samému je v tom, že človek chráni dôstojnosť ľudstva vo svojej vlastnej osobe.

Keby to záležalo len od želania, každý človek by bol dobrý.

Povinnosť má byť nepodmienenou nevyhnutnosťou konania; musí teda platiť pre všetky rozumné bytosti.

Povinnosť je nevyhnutnosť konania z úcty k zákonu.

Je v moci každého urobiť vždy zadosť kategorickému príkazu mravnosti.

Pri prehmatoch proti počestnosti neslobodno' sa nikdy odvolávať na slabosť ľudskej prirodzenosti, lebo v tomto možno byť dokonalý.

Náklonnosť je slepá a servilná, či už je dobrá alebo nie.

Striedať náklonnosti, rásť v priazni, ktorej sa nám môže od nich dostávať, a vždy zanechať ešte väčšiu prázdnotu, než akú sme zamýšľali zaplniť. Preto sú rozumnej bytosti vždy na obtiaž, a hoci im nemôže uniknúť, predsa len si vynucujú jej želanie zbaviť sa ich.

Čistá predstava povinnosti a vôbec mravného zákona vplýva na ľudské srdce len prostredníctvom rozumu o toľko mocnejšie než všetky ostatné vzpruhy, že vo vedomí svojej dôstojnosti nimi opovrhuje a postupne ich môže ovládať.

Dobré robiť a od zlého upúšťať je obidvoje morálne dobré a teda v moralite je to celkom to isté; upúšťanie od opaku môžeme teda posudzovať ako konanie.

Filozofia je to, čo ohlasuje už jej názov: bádanie o múdrosti.

Múdrost' je však súhlas vôle s konečným cieľom, najvyšším dobrom. A keďže toto dobro, pokiaľ je dosiahnuteľné, je aj povinnosťou a naopak, keď je povinnosťou, musí byť aj dosiahnuteľné, a keďže takýto zákon konania sa nazýva morálnym, múdrost' nebude pre človeka ničím iným než vnútorným princípom vôle poslúchať morálne zákony.

Ak morálny zákon prikazuje, že máme byť lepšími ľuďmi, nezvratne z toho plynie, že musíme byť schopní to aj dokázať.

Praktický pojem slobody nemá s jej špekulatívnym pojmom, úplne prenechaným metafyzikom, fakticky nič do činenia. Môže mi byť totiž celkom ľahostajné, kde sa pôvodne vzal stav, v ktorom mám teraz konať; pýtam sa len, čo mám robiť. A tu je sloboda nevyhnutným praktickým predpokladom a ideou, pod ktorej podmienkou jedine môžem pokladať príkazy rozumu za platné.

Aj najtvrdohlavejší skeptik pripustí, že keď dôjde na konanie, musia odpadnúť všetky pochybnosti o všeobecne klamlivom zdaní. Taktiež keď ide najrozhodnejšiemu fatalistovi, oddávajúcemu sa čírej špekulácii, o múdrost' a povinnosť, musí konať vždy tak, ako keby bol slobodný.

A táto idea vskutku vedie k činu, čo je s tým zajedno, a len ona k nemu aj môže viesť.

Sloboda je číra idea, ktorú nijako nemožno dokázať prostredníctvom prírodných zákonov, teda ani nejakou možnou skúsenosťou, a ktorú teda, keďže na ňu samu nikdy nemožno uviesť príklad, nemožno nikdy pochopiť, alebo hoci len nahliadnuť. Platí len ako nevyhnutný predpoklad rozumu v bytosti, ktorá verí, že si je vedomá svojej slobodnej vôle.

Kde sa však končí určovanie podľa prírodných zákonov, tam sa končí aj každé vysvetľovanie a nepozostáva nič iné než obrana, čiže vyvracanie námietok tých, čo predstierajú, že nazerajú do podstaty veci hlbšie, a preto opovážlivo vyhlasujú slobodu za nemožnú.

Pojem slobody je čistý rozumový pojem a práve preto je pre teoretickú filozofiu transcendentný, to jest taký, na ktorý nemožno uviesť v žiadnej možnej skúsenosti nijaký primeraný príklad. Nie je teda predmetom pre nás možného teoretického poznania.

V ľudskom rozume je niečo, s čím nás nemôže oboznámiť žiadna skúsenosť, čo však predsa len dokazuje svoju realitu a pravdu účinkami, viditeľnými v skúsenosti. Je to pojem slobody a zákon kategorického, naskrze prikazujúceho imperatívu.

Jeho prostredníctvom získavajú idey, ktoré by boli pre čisto špekulatívny rozum úplne prázdne, realitu, hoci len morálno-praktickú, totiž viesť naše správanie tak, ako keby jestvovali ich predmety: Boh a nesmrteľnosť, ktoré teda smieme v onom praktickom ohľade postulovať.

Táto filozofia dáva výhľad na večný mier medzi filozofmi, a to jednak nemohúcnosťou teoretického dôkazu opaku, jednak silou praktických dôvodov jej princípov.

Každá bytosť, ktorá nemôže konať inak než s podmienkou idey slobody, je práve preto v praktickom ohľade vskutku slobodná. To znamená, že pre ňu platia všetky zákony, ktoré sú nerozlučne späté so slobodou, takisto, ako keby jej vôľa bola slobodná aj osebe a ako keby sme ju v teoretickej filozofii vyhlásili za slobodnú.

Predpokladajte, že niekto tvrdí, že by nemohol svojej rozkošnickej náklonnosti vôbec odolať, keby sa mu naskytol milovaný predmet a príležitosť. Neodolal by jej však, keby pred domom, kde sa mu naskytuje táto príležitosť, postavili šibenicu, aby ho hneď po ukojenej rozkoši na ňu obesili? Netreba dlho hádať, čo by odpovedal. Opýtajte sa ho však, či by pokladal za možné premôcť svoju veľkú lásku k životu, keby ho panovník pod hrozbou toho istého bezodkladného trestu smrti žiadal falošne svedčiť proti nejakému čestnému mužovi, ktorého by pod vymyslenými zámienkami rád zničil. Možno, že sa neodváži tvrdiť, či by to urobil alebo nie, no bez rozpakov musí pripustiť, že má na to možnosť. A usudzuje teda, že niečo môže urobiť preto, lebo si uvedomuje, že to urobiť má, a poznáva v sebe slobodu, ktorá by mu bez mravného zákona ostala neznáma.

O tom, že na pojem slobody usudzujeme na základe vedomia morálneho zákona v nás ako nepodmieneného príkazu, možno sa rýchlo presvedčiť, keď sa pýtame, či sme si istí, že pevnou zásadou môžeme premôcť akúkoľvek silnú vzpruhu k priestupku. Každý bude musieť priznať, že ak by nastal taký prípad, nevie, či by jeho zásada nezakolísala. Povinnosť mu však predsa prikazuje, že jej má zostať verný, z čoho on oprávnene vyvodzuje, že musí aj môcť to urobiť a že jeho vôľa je teda slobodná.

Zostáva pozoruhodné, že spomezi troch čistých rozumových ideí — Boha, slobody a nesmrteľnosti — idea slobody je jediným pojmom nadzmyslového, čo dokazuje svoju objektívnu realitu v prírode, a to svojím účinkom, ktorý je v nej možný. A že teda máme v sebe princíp, čo je schopný určiť ideu nadzmyslového v nás, tým však aj jeho ideu mimo nás, na čom musela čisto špekulatívna filozofia stroskotať. Pojem slobody môže teda rozšíriť rozum za hranice, do ktorých musí zostať beznádejne uzavretý každý prírodný pojem.

Pojem slobody jediný dovoľuje, že nemusíme vystúpiť za seba, aby sme našli nepodmienené. Tak sa dá pochopiť, prečo len praktické môže byť v celej rozumovej schopnosti tým, čo nám pomáha dostať sa za zmyslový svet a čo nám získava poznatky o mimozmyslovom poriadku a spojení.

To, že človek si uvedomuje, že toto môže urobiť, lebo to má urobiť, otvára v ňom hĺbinu božských dispozícií, ktorá mu dáva pocítiť akoby posvätnú hrôzu z veľkosti a vznešenosti jeho ozajstného určenia.

Keď človeka upozorníme na to, že všetko životné zlo, úzkosti a utrpenia, dokonca aj hrozba smrti, ktoré ho môžu postihnúť za to, že verne plní svoju povinnosť, ho predsa len nemôžu obrať o vedomie, že je nad všetky povznesený a ovláda ich, núka sa mu otázka: čo je to v tebe, čo si smie trúfať vypovedať boj všetkým prírodným silám v tebe a okolo teba a poraziť ich, keď sa dostanú do sporu s tvojimi mravnými zásadami? Keď sa táto otázka, ktorej riešenie celkom presahuje schopnosť špekulatívneho rozumu, no ktorá sa predsa len hlási sama od seba, kladie s celou naliehavosťou, musí byť aj nepochopiteľnosť v tomto sebapoznávaní duše povznesením, ktoré ju tým viac nabáda, aby pokladala svoju povinnosť za svätú, čím viac je napádaná.

Je v nás čosi, čo nemôžeme nikdy prestať obdivovať, keď už raz na to uprieme pozornosť, a čo zároveň povznáša v idei ľudstvo ku dôstojnosti, ktorú by sme v človeku ako predmete skúsenosti nemali predpokladať. Nedivíme sa tomu, že sme bytosti, podrobené morálnym zákonom a rozumom určené rešpektovať ich, hoci obetujeme všetky životné príjemnosti, čo im odporujú. Že sme však aj schopní prinášať našou zmyslovou prirodzenosťou morálke také veľké obete, že aj môžeme urobiť to, o čom celkom ľahko a

jasne chápeme, že to máme urobiť, táto prevaha nadzmyslového človeka v nás nad zmyslovým, táto morálna, od ľudstva neoddeliteľná dispozícia v nás — to je predmet najväčšieho obdivu.

Dve veci naplňajú myseľ vždy novým a vzrastajúcim obdivom a hlbokou úctou, čím častejšie sa nimi myslenie zaoberá: hviezdnaté nebo nadô mnou a morálny zákon vo mne.

Ani jednu nesmiem hľadať ako zahalenú v temnotách alebo presahujúcu za zmyslový svet, mimo môjho obzoru a len ich tušiť; vidím ich pred sebou a bezprostredne ich spájam s vedomím svojej existencie. Prvá sa začína miestom, ktoré zaberám vo vonkajšom zmyslovom svete, a rozširuje spojenie, v ktorom sa nachádzam, do nedozernej veľkosti so svetmi nad svetmi a systémami systémov, navyše ešte do bezhraničných čias ich periodického pohybu, jeho začiatku a trvania. Druhá sa začína mojím neviditeľným Ja, mojou osobnosťou, a ukazuje ma vo svete, ktorý je vskutku nekonečný a s ktorým nie som spojený len náhodne, ale všeobecne a nevyhnutne. Prvý pohľad na nespočetné množstvo svetov takmer ničí moju dôležitosť ako zvieracieho tvora, ktorý, na krátky čas obdarený, nevedno ako, životodarnou silou, musí matériu, z ktorej vznikol, vrátiť planéte, číremu bodu vo vesmíre.

Naproti tomu druhý pohľad nekonečne zvyšuje moju hodnotu, a to na základe mojej osobnosti, v ktorej mi morálny zákon zjavuje život nezávislý od zvieratskosti, ba od celého zmyslového sveta.

V našej duši je niečo, čo nemôžeme prestať čo najviac obdivovať, keď si to patrične všimneme, a čoho obdivova-

nie je oprávnené a zároveň aj dušu povznášajúce. Je to pôvodná morálna dispozícia v nás.

Nezistil azda občas aj ten priemerne počestný človek, že upustil od inak neškodnej lži, ktorou sa buď sám chcel zbaviť mrzutej záležitosti, alebo dokonca prispieť milovanému a zaslúžilému priateľovi, len preto, aby vo svojich očiach nemusel potajomky opovrhovať sám sebou? Nepomáha azda poctivému človeku v najväčšom nešťastí jeho života, ktorému sa mohol vyhnúť, keby bol obišiel povinnosť, vedomie, že zachoval a uctil si ľudskú dôstojnosť vo svojej osobe, že nemá príčinu hanbiť sa pred sebou a uhýbať pred vnútorným pohľadom sebaskúmania? Táto útecha nevyvoláva blaženosť a ani trochu k nej nepatrí. Lebo nikto si nebude priať príležitosť na to, ba azda ani život za takých okolností. Ale on žije a nemôže znieť, aby bol vo vlastných očiach nehodný života. Toto vnútorné uspokojenie je teda účinkom úcty k čomusi celkom inému než k životu...

Každý človek nachádza vo svojom rozume ideu povinnosti a trasie sa, keď počuje jej železný hlas, keď sa v ňom vzbudzujú náklonnosti pokúšajúce ho k neposlušnosti voči nej. Je presvedčený, že ak sa aj všetky zjednotene sprísahajú proti nemu, tak majestátnosť zákona, ktorú mu predpisuje jeho vlastný rozum, musí ich všetky bez váhania premôcť a že je teda toho schopná aj jeho vôľa.

Uvádžam človeka, ktorý sa pýta seba samého: Čo je to vo mne, čo spôsobuje, že môžem obetovať tie najintímnej-

šie zvody svojich pudov a všetky želania, vzchádzajúce z mojej prirodzenosti, zákonu, ktorý mi za náhradu nesľubuje žiadnu výhodu a nehrozí mi žiadnou stratou pri jeho prestúpení? Ba, čo si ctím tým úprimnejšie, čím prísnejšie prikazuje a čím menej za to ponúka? Táto otázka vzrušuje celú dušu údivom nad veľkosťou a vznešenosťou vnútornej dispozície v ľudstve a zároveň nad nepreniknuteľnosťou tajomstva, čo ju zahŕňa. Nemožno sa nasýtiť upieraním pozornosti na ňu a obdivovaním moci v sebe samom nevyhýbajúcej sa žiadnej moci v prírode.

Tu je to, čo Archimedes potreboval, ale nenašiel: pevný bod, v ktorom môže rozum nasadiť páku, a to bez toho, že by ju opieral či už o prítomný alebo budúci svet, alebo len o svoju vnútornú ideu slobody, ktorá je prostredníctvom neotrasiteľného morálneho zákona istým základom toho, že svojimi zásadami pohne ľudskou vôľou, aj keby celá príroda vzdorovala.

Povinnosť! Ty vznešené, veľké meno, ktoré neobsahuješ nič obľúbené, lichotiace, ale vyžaduješ podrobenie, nehrozíš však ničím, čo by budilo v mysli odpor a ľakalo, aby pohlo vôľou, ale nastoluješ iba zákon, ktorý sám od seba vstupuje do mysle a predsa si proti vôli získava úctu — hoci nie vždy poslušnosť — meno, pred ktorým tichnu všetky náklonnosti, aj keď potajomky proti nemu povstávajú. Aký je tvoj pôvod, čo by bol hodný teba, kde nájdeme koreň tvojho vznešeného rodu, čo pyšne odmieta akékoľvek príbuzenstvo s náklonnosťami — koreň, z ktorého pochádzať je neodpustiteľnou podmienkou onej hodnoty, akú si ľudia iba sami môžu získať?

Nemôže to byť nič menšie, než čo človeka povznáša

nad seba samého... nie je to nič iné než jeho osobnosť, t. j. sloboda a nezávislosť od mechanizmu celej prírody.

Duch Boží je to, čo udeľuje morálnym zákonom hybnú silu, teda vnútorný morálny život, ktorý vôbec nie je možný podľa prírodných zákonov. Všetko morálne dobré v nás je účinkom Ducha Božieho.

Tí, čo vkladajú cieľ stvorenia do úcty k Bohu, vystihli ten najlepší výraz. Nič nectí Boha viac než to, čo je na svete najvzácnejšie: úcta k jeho prikázaniam, poslúchanie svätej povinnosti, ktorú nám ukladá jeho zákon.

Kto by chcel čerpať pojmy cnosti zo skúsenosti, urobil by z cnosti v čase a podľa okolností meniteľný, pre nejaké pravidlo nepoužiteľný dvojzmyselný nezmysel.

Lebo nič nemožno pokladať za škodlivejšie a filozofa nedôstojnejšie, než banálne odvolávanie sa na údajne protirečivú skúsenosť, ktorá by predsa vôbec neexistovala, keby sa boli oné ustanovizne zriadili zavčas podľa ideí...

To, že človek nikdy nebude konať primerane k tomu, čo obsahuje čistá idea cnosti, vôbec nedokazuje niečo chi-

méricke v tejto myšlienke. Lebo každý súd o morálnej hodnote alebo nehodnote je aj tak možný len prostredníctvom tejto idey.

Všetky bezhraničné chvály týkajúce sa ideálu ľudstva ohľadom jeho morálnej dokonalosti nemôžu nič stratiť zo svojej reálnosti príkladmi opaku, toho, čím sú ľudia teraz a čím boli alebo domnele budú.

Pokiaľ ide o prírodu, dáva nám skúsenosť do ruky pravidlá a je zdrojom pravdy. Žiaľ, ohľadom mravných zákonov je skúsenosť matkou zdania a je úplne zavrhnutiahodné chcieť vyvodzovať zákony pre to, čo mám robiť, z toho, čo robíme, alebo ich tým obmedzovať.

Blahovôľa, praktická láska k ľuďom, je vzájomnou povinnosťou všetkých ľudí, či už nám je milá alebo nie, podľa etického zákona dokonalosti: Miluj bližneho svojho ako seba samého.

Je povinnosťou robiť iným ľuďom tak dobre ako len môžeme, či už ich milujeme alebo nie, a táto povinnosť nestráca nič zo svojej váhy, aj keby sme ihneď museli so smútkom poznamenať, že, žiaľ, náš rod, keď ho spoznáme bližšie, na to nie je uspôsobený.

Nikto nevie určiť, aká veľká môže byť medzera, ktorá nevyhnutne zostáva medzi ideou a jej realizáciou.

Svätosť vôle je idea, ktorá musí nevyhnutne slúžiť ako pravzor. Nekonečné približovanie sa k nemu je to jediné, čo prislúcha všetkým konečným rozumným bytostiam. Neprestajne a správne im ho predkladá čistý mravný zákon, ktorý sa preto sám nazýva svätý.

Hoci sa to nikdy nemôže uskutočniť, idea je predsa len celkom správna, nastoľujúc toto maximum ako pravzor, aby ľudí stále viac približovala k čo možno najväčšej dokonalosti.

Na svete nie je nič, čo by sa mohlo bez obmedzenia pokladať za dobré, okrem dobrej vôle.

Um, dôvtip, súdnosť a ako inak sa môžu nazývať talenty ducha, alebo odvaha, rozhodnosť, vytrvalosť v predsa-vzatí ako vlastnosti temperamentu sú nepochybne v rôznom ohľade dobré a želateľné, môžu sa však stať aj krajne zlými a škodlivými, keď vôľa, ktorá má tieto prírodné dary používať a špecifické uspôsobenie ktorej sa preto nazýva charakterom, nie je dobrá.

Tak je to aj s darmi šťasteny. Bez dobrej vôle moc, bohatstvo, česť, aj zdravie a všetko blaho a spokojnosť so svo-

jím stavom, nazývané blaženosťou, vedú k jarosti a od nej častejšie k bujarosti. A keby aj zvláštnou nepriazňou osudu, alebo skromným vybavením macošskou prírodou tejto vôli úplne chýbala schopnosť presadiť svoj zámer, keby ani s najväčším úsilím nič nedosiahla a zostala by len dobrá vôľa, predsa by žiarila sama osebe ako drahokam, ako niečo, čo je plnohodnotné v sebe samom. Užitočnosť alebo neplodnosť nemôže tejto hodnote ani nič pridať, ani nič ubrať.

Morálna hodnota konania z povinnosti nie je v zámere, ktorý sa ním má dosiahnuť, ale v maxime, podľa ktorej sa o ňom rozhoduje.

Dívajme sa teda na náš život ako na detskú hru, v ktorej nie je vážne nič okrem poctivosti.

Keď konám svoju povinnosť, dobré a zlé následky sa ma netýkajú.

Morálna hodnota konania nie je v jeho očakávanom účinku... Všetky tieto účinky, príjemnosti nášho stavu, ba aj podporovanie cudzej blaženosti sa totiž mohli dosiahnuť aj inými príčinami...

Možno, že nikdy nijaký človek nesplnil celkom nesebecky svoju spoznanú povinnosť, ktorú si pritom vážil, možno, že nikdy nikto ani pri najväčšom úsilí tak ďaleko nedospeje. Toľko však môže pri najstarostlivejšom sebakúmaní v sebe pobadať, že sa o onú čistotu usiluje, čo pre plnenie jeho povinností stačí.

Veselý a prívetivý Aléstis hovorí: Milujem a vážim si svoju ženu, lebo je pekná, prítulná a chytrá. — Čo však potom, keď ju choroba znetvorí, keď sa vekom stane hundravou, keď sa prvé očarenie stratí a keď sa už nebude javiť ani chytřejšou než každá iná? Čo máme z náklonnosti, keď už niet dôvodu k nej? Vezmite si naproti tomu dobroprajného a vážneho Adárasta, ktorý si myslí: Budem voči tejto osobe láskyplný a úctivý, lebo je mojou ženou. — Toto zmýšľanie je ušľachtilé a veľkodušné. Aj keď sa náhodné pôvaby zmenia, je predsa ešte vždy jeho ženou. Ušľachtilý dôvod zostáva a nepodlieha natoľko nestálosti vonkajších vecí.

Ako však, keby jeho srdce hovorilo tajne takto: Musím tomuto človeku pomôcť, lebo trpí. Nie že by azda bol mojim priateľom alebo spoločníkom, alebo že by som ho pokladal za schopného odplatiť sa niekedy vďačnosťou za dobrodenie. Teraz niet času mudrovať a zdržiavať sa otázkami; je to človek a čo postihuje ľudí, to sa týka aj mňa. — Jeho konanie sa opiera o najvyšší dôvod blahovôle v ľudskej prirodzenosti a je naskrze vznešené, tak preto, lebo je nemenné, ako aj preto, lebo je všeobecne použiteľné.

Pravý opak princípu mravnosti vzniká vtedy; keď určovacím dôvodom vôle urobíme princíp vlastnej blaženosti.

Človek cíti v sebe mocnú protiváhu všetkých príkazov povinnosti, ktorú mu rozum predstavuje ako veľmi úctyhodnú, a to vo svojich potrebách a náklonnostiach, ktorých celkové uspokojenie nazýva sumárne blaženosťou.

Princíp vlastnej blaženosti podkladá mravnosti vzpruhy, ktoré ju podkopávajú a ničia celú jej vznešenosť, kladúc naroveň pohnútky cnosti a neresti a učiac len lepšie kalkulovať, pričom úplne zotierajú špecifický rozdiel medzi oboma.

Príjemné od dobrého odlišujeme aj v najbežnejších rozhovoroch... Tento rozdiel možno badať ešte aj pri posudzovaní zdravia. Je príjemné každému, kto ho má. Aby sme však mohli povedať, že je dobré, musíme ho navyše rozumom zamerať na ciele.

Morálny zákon vyžaduje poslušnosť z povinnosti, nie zo záľuby, ktorú vôbec nemôžeme a nemáme predpokladať.

Všetky vzpruhy vychádzajúce z našej vlastnej blaženosti prekážajú morálnemu zákonu vplývať na ľudské srdce.

Ako? Je azda dobré byť cnostný len preto, lebo jestvuje iný svet, alebo nebude azda konanie raz odmenené preto, lebo bolo dobré a cnostné osebě?

Vidieť cnosť v jej vlastnej podobe nie je nič iné, než predstavovať mravnosť ako zbavenú každej prímesi zmyslovosti a každej nepravnej ozdoby odmeny alebo sebalásky.

Je ľahké rozhodnúť, akú má život pre nás hodnotu, ak sa ona posudzuje len podľa toho, ako si užívame. Klesá pod nulu. Nezostáva teda asi nič iné než hodnota, ktorú sami dávame svojmu životu tým, čo robíme.

Čo je povinnosť, to si určuje každý sám; čo však prináša ozajstný trvalý prospech, to je vždy, ak sa má rozprestrieť na celé súcno, zahalené nepreniknuteľnou temnotou a treba mnoho chytrosti, aby sa praktické pravidlo šikovnými výnimkami čo len znesiteľne prispôsobilo životným cieľom.

Pojem blaženosti je nanešťastie taký neurčitý, že hoci každý človek si praje ju dosiahnuť, predsa len nikdy nemôže určite a v zhode so sebou povedať, čo si vlastne praje a chce...

Ak chce bohatstvo, ani nevie koľko starosti, závisti a nástrah si tým môže zavesiť na krk! Ak chce mnoho poznať a pochopiť, azda len o to ostrejšie oko by mu mohlo primerane údesnejšie ukázať zlá, ktoré sa pred ním teraz ešte skrývajú a ktorým sa predsa nemožno vyhnúť; alebo by mohlo priložiť k jeho žiadostivostiam, ktoré ho už aj tak zaťažujú, ešte ďalšie potreby. Ak chce dlhý život, kto sa mu zaručí, že by to nebola dlhá bieda? Ak chce aspoň zdravie, koľkokrát telesná nespôsobilosť zabránila výstrednostiam? Slovom, nie je schopný s úplnou istotou určiť podľa nejakej zásady, čo ho urobí vskutku šťastným, pretože na to by bola potrebná vševedúcnosť. Aby sme teda boli šťastní, nemôžeme konať podľa určitých princípov, ale len podľa empirických rád, napríklad diéty, šporovlivosti, zdvorilosti, zdržanlivosti, o ktorých skúsenosť učí, že v priemere najviac podporujú blaho.

Každý človek si tvorí vlastný plán svojho určenia na tomto svete. Zbehlosti, ktoré chce získať, česť a pohodlie, ktoré si v budúcnosti od nich sľubuje, trvalé blaženosti v manželskom živote a obrazy čarodejnej lampy vytvárajú dlhý rad pôžitkov alebo podujatí, ktoré si zmysluplne kreslí a živo po sebe vo svojich fantáziách premieta. Smrť, zakončujúca túto tieňohru, ukazuje sa len v temnej dialave a zatemňuje a stáva sa nepoznateľnou svetlom rozlievajúcim sa po príjemnejších miestach. Popri tomto snívaní vedie nás náš ozajstný osud celkom inými cestami. Osud,

vskutku nám pridelený, sa zriedka podobá tomu, čo sme si sľubovali; na každom kroku cítime sa sklamaní vo svojich očakávaniach, no medzitým aj fantázia sleduje svoje a neúnavne kreslí svoje návrhy, kým smrť, ktorá sa ešte stále vidí byť vzdialená, zrazu celú hru ukončí.

Treba byť dobrý a očakávať ostatné.

Keď mysliaci človek zvíťazil nad lákadlami k neresti a je si vedomý toho, že splnil svoju často ťažkú povinnosť, prežíva stav duševného pokoja a spokojnosti, ktorý možno nazývať tou blaženosťou, v ktorej je cnosť odmenou sebe samej.

Srdce sa predsa len zbaví záťaže, ktorá ho stále nebadateľne tlačí, a uľaví sa mu, keď v čistých morálnych rozhodnutiach odhalíme vnútornú slobodu.

Vypĺňanie času plánovito postupujúcimi zamestnaniami sledujúcimi veľký zamýšľaný cieľ je jediný spoľahlivý prostriedok radosti zo života a pritom aj jeho plnosti.

Človek nemôže dúfať, že bude šťastný, ak sa nestane lepším človekom.

Rob to, čím sa staneš hodným toho, aby si bol šťastný.

Všetko dobré, čo nie je naočkované na morálne dobré zmýšľanie, nie je nič iné než číre zdanie a jagavá bieda.

Radosť srdca prýšti z toho, že si nemáme čo vyčítať.

Prvou starosťou človeka nech nie je, ako sa stane šťastný, ale ako sa stane hoden blaženosti.

Ozajstnou odmenou cnosti je vnútorný pokoj duše.

S čistým mravným zákonom sa dá dobre zlúčiť toľko životných podnetov a príjemností, že rozumný a o najväčšom životnom blahu premýšľajúci epikurovec by si už len kvôli nim veľmi múdro zvolil mravne dobré správanie. A je aj radno spájať túto vyhliadku na radostné užívanie života s uvedenou a už osebe dostatočne určujúcou pohnútkou, no len preto, aby sa vyvážili zvody, ktoré nám nerest nezabúda predvádzať na opačnej strane, a nie preto, aby sa do neho vkladala vlastná hybná sila. Lebo to by znamenalo toľko, ako chcieť znečistiť zdroj morálneho zmýšľania.

Ak napríklad dieťa luhá, nemáme ho potrestať, ale odsúdiť, povedať mu, že mu v budúcnosti neuveríme. Ak však dieťa potrestáme, keď robí zle, a odmeníme, keď robí dobre, tak robí dobre preto, aby sa mu dobre vodilo. Keď potom príde do sveta, v ktorom sa to tak nedeje, kde môže robiť dobre bez odmeny a zle bez trestu, stane sa z neho človek, ktorý vidí len to, ako môže dobre vo svete pochoďiť, a ktorý je dobrý a zlý vždy podľa toho, ako sa mu to najlepšie hodí.

Technickým prostriedkom výchovy ku cnosti je dobrý príklad v samom učiteľovi a varujúci príklad v iných.

Učiteľovi musí poskytovať nikdy nechýbajúcu smernicu jeho výchovy nie porovnávanie s nejakým iným človekom, ale s ideou ľudstva, teda so zákonom.

Aj dôsledky cnosti — čiže pevne podloženého zmýšľania presne plniť svoju povinnosť — sú blahodarné, a to viac než všetko, čo dokáže vytvoriť vo svete príroda alebo umenie. A nádherný obraz ľudstva predstavujúci túto jeho podobu síce pripúšťa sprievod grácií, ktoré sa však, keď je reč o samej povinnosti, držia ešte v úctivej vzdialenosti. Ak však prihliadame na príjemné dôsledky, ktoré by cnosť rozšírila vo svete, keby všade prenikla, potom morálne za-

meraný rozum zapája do hry aj zmyslovošť. Herkules sa stáva muzagetom len po víťazstve nad netvormi.

Kultúra cnosti má heslo stoikov: Zvykni si znášať náhodné životné zlá a taktiež postrádať zbytočné radovánky. Udržiavať sa morálne zdravým je pre človeka určitý druh diéty. Zdravie je však len negatívne blaho, zdravie samo nemožno cítiť. Musí k tomu niečo pristúpiť, čo poskytuje príjemný pôžitok zo života a čo je predsa len morálne. Je to vždy radostné srdce podľa idey cnostného Epikura.

Na vývoji morálnej dispozície v nás musíme pracovať sami, hoci dokazuje božský pôvod, ktorý je vyšší než akýkoľvek rozum. Mať ju nie je preto zásluha, ale milosť.

Že sa niekto nestáva len podľa zákona, ale morálne dobrým, Bohu milým človekom, ktorý, poznajúc niečo ako povinnosť, už nepotrebuje inú vzpruhu než samu túto predstavu povinnosti, to sa nedá dosiahnuť pozvoľnou reformou, ale revolúciou v ľudskom zmýšľaní; a novým človekom sa môže stať len istým spôsobom znovuzrodenia, akoby novým stvorením a premenou srdca.

Je márnou snahou chcieť sa stať len fragmentárne lepším človekom.

Človek, ktorý si je vedomý určitého charakteru vo svojom spôsobe myslenia, nemá ho od prírody, ale musel ho zakaždým získať. Výchova, príklady a poučanie vôbec nemôže vytvoriť tieto pevné a stále zásady postupne, ale len akoby explóziou nasledujúcou zrazu po omrzenosti z kolísavosti inštinktu.

Azda len málo ľudí sa pokúsi o túto revolúciu pred tridsiatym rokom a ešte menej ju pred štyridsiatym pevne v sebe zakotví.

Že cnosť sa musí získať a nie je vrodená, to je obsiahnuté už v jej pojme. Mravná schopnosť človeka by totiž nebola cnosťou, keby nevznikla silou predsavzatia v spore s takými mocnými, proti nej stojacimi náklonnosťami. — Je výtvorom rozumu.

Cnosť je morálna sila pri plnení svojej povinnosti, ktorá sa nikdy nemá stať zvykom, ale má vždy celkom znovu a primárne vzchádzať zo spôsobu myslenia.

Príroda chcela, aby si človek všetko, čo presahuje mechanickú konštrukciu jeho zvieracieho súcna, vytváral úplne sám zo seba a aby nebol účastný nijakej inej blaženosti alebo dokonalosti, než akú si získal sám, zbavený inštinktu, vlastným rozumom.

⚡
Z toho plynie, že morálna výchova človeka sa nesmie začínať zlepšením mravov, ale zmenou spôsobu myslenia a vytvorením charakteru.

⚡
Charakter je absolútna jednota vnútorného princípu života vôbec.

⚡
Nejde o to, čo robí z človeka príroda, ale čo robí on sám zo seba.

Prvé totiž patrí k temperamentu a len posledné dáva spoznať, že človek má vlastný charakter.

Všetky ostatné dobré a použiteľné vlastnosti majú svoju cenu a dajú sa zameniť za iné prinášajúce tiež taký istý úžitok. Talent má trhovú cenu, lebo zemský pán alebo zemepán môžu takéhoto človeka rôzne použiť. Aj temperament má cenu, možno sa s ním dobre baviť, je príjemný spoločník. Charakter má však vnútornú hodnotu a je povznesený nad akúkoľvek cenu.

⚡
Musíme si byť celkom istí, či je niečo spravodlivé alebo nespravodlivé, v súhlase s povinnosťou alebo proti povinnosti, dovolené alebo nedovolené. Na neisto sa nemožno v morálnych veciach do ničoho púšťať. A nerozhodnúť sa pre nič, čím riskujeme prestúpenie zákona.

Zásady sa musia budovať na pojmach. Na všetkých ostatných základoch môžu vzniknúť iba rozmary, ktoré nemôžu osobe získať nijakú morálnu hodnotu, ba ani dôveru v seba samu...

Muž so zásadami, pri ktorom s istotou vieme, čo môžeme očakávať nie azda od jeho inštinktu, ale od jeho vôle — ten muž má charakter.

Vášeň sú rakovinové poškodenia rozumu.

Čím viac má nejaký človek návykov, tým menej je slobodný a nezávislý.

Pravdivosť je základná črta a to najpodstatnejšie v charaktere. Človek, ktorý luhá, nemá charakter.

Lož odvrhuje a priam ničí ľudskú dôstojnosť. Človek, ktorý sám neverí tomu, čo hovorí inému, má ešte nepatrnejšiu hodnotu, než keby bol len vecou.

⚡
Najväčším priestupkom voči povinnosti človeka k sebe samému je protihráč pravdivosti, lož.

⚡
Môžem sa síce mýliť v súde, pri ktorom verím, že mám pravdu; že si však uvedomujem, že mám pravdu — alebo že to len predstieram — v tom sa naskrze nemôžem mýliť.

Starostlivosť uvedomiť si túto vieru alebo nevieru tvorí formálnu svedomitosť, ktorá je základom pravdivosti.

⚡
Nepoctivosť je len nedostatok svedomitosti, čiže úprimnosti priznať sa pred svojím vnútorným sudcom.

⚡
Je možné, že nie je všetko pravdivé, čo človek za také pokladá, avšak vo všetkom, čo hovorí, musí byť pravdivý.

⚡
Čo môže zavádzať chápanie viac než navzájom si skreslene odovzdávať už samy myšlienky, zatajovať pochybnosti, ktoré cítime voči svojim vlastným tvrdeniam, alebo dávať náter evidentnosti zdôvodneniam, ktoré neuspokojujú nás samých? Že vo zvažovaní rozumových dôvodov musí byť všetko čestné, to je najmenej, čo možno žiadať.

Niektor si nemôže vždy stáť za tým, že je pravdivé to, čo hovorí sebe samému alebo niekomu inému. Môže a musí si však vždy stáť za tým, aby jeho vyznanie alebo priznanie bolo pravdivé, lebo to si bezprostredne uvedomuje.

Luhanie robí človeka predmetom všeobecného opovrhovania a vedie k tomu, že aj vo vlastných očiach stráca úctu a vieryhodnosť, ktorú by mal mať každý osebe.

Lož je tá ozajstná špinavá poškvrna ľudskej prirodzenosti.

Od každého človeka musíme mať možnosť vyžadovať úprimnosť.

Ak si pri každom prestúpení povinnosti všimame seba samých, zisťujeme, že vskutku nechceme, aby sa táto maxima stala všeobecným zákonom. Zákonom má skôr vo všeobecnosti zostať jej opak. Budme však natoľko slobodní, hoci aj len tento jeden raz, a urobme kvôli našej náklonnosti výnimku.

Môžem síce chcieť lož, vôbec však nie všeobecný zákon luhať; podľa neho by vlastne vôbec neexistoval sľub, lebo by bol zbytočný.

Kto sa ešte nevie rozhodnúť medzi právom a úžitkom, kto si počestné konanie pripisuje ako zásluhu, ten nie je čestný muž.

Môcť povedať o nejakom človeku: "Má charakter", to znamená veľmi ho pochváliť.

Najlepšie robíme, keď zásady týkajúce sa charakteru predkladáme negatívne. Sú to: Zásadne nehovoriť nepravdivo; preto aj hovoriť opatrne, aby sme sa nevystavili potupe, keď musíme odvolávať.

Nebyť pokrytecký, nejaviť sa do očí ako dobromyseľný a pritom za chrbtom byť nepriateľský.

Nezrádzať svoj sľub, k čomu patrí aj to, že si uctíme pamiatku na priateľstvo, ktoré je už prerušené, a že dodatočne nezneužívame niekdajšiu dôverčivosť a úprimnosť druhého.

Nepúšťať sa so zle zmýšľajúcimi ľuďmi do styku pre záľuby a obmedziť styk s nimi len na nevyhnutné záležitosti.

Nepočúvať ohováranie na základe plytkého a zlomyseľného súdu iných; opak totiž už prezrádza slabosť. Mierniť aj strach z priestupku proti móde a keď predsa len získala nejaký vplyv, aspoň nerozširovať jej direktívu na mravnosť.

Dokonalosť človeka je v jednote charakteru.

Zviera je v dôsledku svojho inštinktu úplné; cudzí rozum sa mu o všetko postaral. Človek však potrebuje vlastný rozum. Nemá inštinkt a musí si sám plánovať svoje správanie.

Hoci zásady môžu byť občas aj nesprávne a chybné, formálna stránka chcenia vôbec, totiž konanie podľa pevných zásad — nie poletovanie ako v roji komárov hneď sem, hneď tam — má v sebe čosi vzácne a aj obdivuhodné.

Musíme si vážiť aj zdanie dobra u druhých. Z tejto hry s pretvárkami získavajúcimi si úctu, hoci si ju azda nezasluhujú, môže sa napokon zrodiť čosi vážne.

Srdečnosť je len vlastnosť temperamentu. Naproti tomu odvaha sa zakladá na zásadách a je cnosťou. Rozum potom dáva rozhodnému mužovi silu, ktorú mu príroda občas upiera.

Neresti ako plody protizákonného zmýšľania sú obľudy, s ktorými prichodí človeku bojovať. Preto je tiež táto mravná sila, zvaná udatnosťou, najväčšou a jedinou ozajstnou vojenskou cťou človeka. Nazýva sa aj ozajstnou múdrosťou, lebo konečný cieľ ľudského pozemského súcna robí svojím cieľom.

Len keď ju človek má, je slobodný, zdravý, bohatý, je kráľom a nemôže mu uškodiť ani náhoda, ani osud. Má totiž seba samého a cnostný nemôže stratiť svoju cnosť.

Sme vo vysokej miere skultivovaní umením, vedou, sme scivilizovaní, až do omrzenia všelijako spoločensky spôsobilí a slušní.

Veľmi veľa však ešte chýba, aby sme sa už mohli pokladať aj za zmorálnizovaných.

Mierový stav medzi ľuďmi žijúcimi vedľa seba nie je prírodný stav. Treba ho teda vytvoriť.

Najväčším nebezpečenstvom pre ľudí v ich vzájomnom styku je dopúšťať sa bezprávia na druhých.

Nikdy nič nepoburuje väčšmi než nespravodlivosť; všetky ostatné zlá, ktoré vystojíme, nie sú proti nej ničím.

Robiť dobre je povinnosť. Kto ju často plní a komu sa v jeho dobročinných úmysloch darí, dospieva napokon k tomu, že vskutku miluje toho, komu robil dobre. Keď sa teda hovorí: Miluj svojho blížneho ako seba samého, neznamená to: Najprv miluj a prostredníctvom tejto lásky rob potom dobre, ale: Rob svojmu blížnemu dobre a táto dobročinnosť vzbudí v tebe lásku k človeku!

S týmto sa však veľmi dobre zhoduje možnosť takého prikázania, ako: Miluj Boha nadovšetko a svojho blížneho ako seba samého. Lebo keďže je prikázaním, vyžaduje úctu voči zákonu nariaďujúcemu lásku a neprenecháva ľubovôli, či si urobí lásku princípom... Boha milovať znamená v tomto zmysle rád plniť jeho prikázania; milovať blížneho znamená rád plniť každú povinnosť voči nemu...

Ak by rozumný tvor mohol niekedy dospieť k tomu, že by celkom rád poslúchal všetky morálne zákony, znamenalo by to, že by sa v ňom nenašla ani len možnosť žiadostivosti, čo by ho dráždilo, aby sa od nich odchýlil, lebo jej premáhanie si vždy vyžaduje obeť. Potrebuje teda násilie na sebe samom, čiže vnútorné nútenie do toho, čo nie celkom radi robíme.

Najvyšším, človeku nikdy nie úplne dosiahnutelným cieľom morálnej dokonalosti konečných tvorov je láska k zákonu.

Láska je nepostrádateľný doplnok nedokonalosti ľudskej prirodzenosti na to, čo rozum predpisuje prostredníctvom zákona.

TVOJE SPLNENIE

Súcno božie netreba dokazovať tomu, kto sa rozhodol pre mravné zákony.

Azda ešte nikdy nežila počestná duša, ktorá by bola mohla zniesť myšlienku, že smrťou sa všetko končí, a šlachetné zmýšľanie ktorej by sa nebolo povznieslo k nádeji v budúcnosť.

Len čo ľudia začali uvažovať o práve a bezpráví, nevyhnutne sa musel vynoriť súd, že v konečnom výsledku to nikdy nemôže byť jedno, či sa človek správal poctivo alebo zradne, hoci ho až do konca života nepostretlo šťastie za jeho cnosti, alebo nepostihol trest za jeho zločiny. Je to ako keby počúvali v sebe nejaký hlas, že to musí ísť inak.

Dobre uspôsobenú dušu je ľahké presvedčiť vo viere v Boha a budúcnosť, no zlému niet pomoci. Jeho tvrdé srd-

ce baží len po špekulácii a pre každý prípad sa Boha bojí, ale v neho neverí.

Za múdre a zbožňovaniahodné pokladáme cesty prozreteľnosti vo veciach, kde ich môžeme nejako chápať; nemalo ich byť ešte oveľa viac tam, kde to nemôžeme?

Má rozum dôvody prijímať ako skutočnú takú moc, čo rozdeľuje blaženosť podľa zásluhy a viny ľudí, čo porúča celej prírode a čo riadi s najväčšou múdrosťou, čiže má dôvody veriť v Boha?

Áno, lebo v dielach prírody, ktoré môžeme posudzovať, vidíme rozsiahlu a hlbokú múdrosť, ktorú si nevieme vysvetliť inak, než len nevýslovne veľkým umením stvoriteľa sveta, od ktorého, pokiaľ ide o mravný poriadok ako najväčšiu okrasu sveta, máme príčinu si sľubovať nie menej múdru vládu; totiž, že ak sa sami neurobíme nehodnými blaženosti, čo sa deje prestúpením našej povinnosti, môžeme dúfať, že jej budeme účastní.

Keď je človek obklopený peknou prírodou, cíti potrebu byť za to niekomu vďačný...

Keď sledujeme celou nekonečnosťou čias a priestorov tohto Fénixa prírody, ktorý sa spaľuje len preto, aby omla-

dený znovu ožil zo svojho popola; keď vidíme, ako dokonca aj v oblasti, v ktorej príroda upadá a starne, na druhej hranici stvorenia, v priestore nekultivovanej matérie, ustavične postupuje v rozširovaní plánu božského stvorenia, aby naplnila večnosť i všetky priestory svojimi zázrakmi, duch, ktorý toto všetko premýšľa, upadá do hlbokého údivu; avšak ešte stále nespokojný s týmto takým veľkým predmetom, želá si poznať zblízka tú bytosť, ktorej um, ktorej veľkosť je zdrojom svetla rozlievajúceho sa po celej prírode.

S takým druhom bázne sa musí duša dívať dokonca na svoju vlastnú podstatu, keď uváži, že má prežiť všetky tieto zmeny...

Niet teoretickej viery v nadzmyselné.

V praktickom zmysle je však viera v nadzmyselné nielen možná, ale je s ním dokonca nerozlučne spätá. Lebo suma morality vo mne je daná s nepopierateľnou pravdivosťou a autoritou nariadujúcou však cieľ, ktorý je neuskutočniteľný len mojou silou, bez moci svetovládcu preň pracujúcej.

Môžeme predpokladať počestného muža, ktorý si jednoznačne nahovoril, že niet Boha a budúceho života. Ako bude posudzovať vnútorné určenie svojho vlastného cieľa morálnym zákonom, ktorý si činne uctí? Jeho snaženie je ohraničené; a od prírody môže síce z času na čas očakávať náhodný úspech, nikdy však nie zákonitú zhodu s cieľom, k uskutočneniu ktorého sa cíti nútený. Podvod, násilie a

závisť budú vždy do neho dobiedzať, hoci sám je poctivý, mierumilovný a dobroprajný; a poctiví, ktorých okrem seba ešte stretáva, budú bez ohľadu na to, že si úplne zaslúžia, aby boli šťastní, vystavení, vďaka prírode, ktorá na to nedbá, všetkým zlám nedostatku, chorôb a predčasnej smrti, podobní ostatným zvieratám na zemi, a vždy aj takí zostanú. Až ich napokon všetkých — jedno či čestný alebo nečestný — pohltí veľký hrob a vrhne ich späť do pažeráka becieľneho chaosu matérie, z ktorého boli vytiahnutí. — Teda cieľa, ktorý mal a mal mať tento dobromyseľný na očiach pri poslušaní morálnych zákonov, musel by sa prirodzene ako nedosiahnuteľného vzdať; alebo, ak chce aj v tomto zostať verný hlasu svojho vnútorného mravného určenia, musí predpokladať súcno morálneho pôvodcu sveta, čiže Boha.

Žiadna moralita činov nemôže byť nikdy podľa prírodného poriadku úplne činná v telesnom živote človeka. Ozajstné zámery, tajomné pohnútky neplodných úsilí, víťazstvo nad sebou samým sú pre úspech v telesnom živote zväčša stratené.

Keďže naša spravodlivosť, uznávaná Bohom, je nedostatočná, rozum nás nenecháva celkom bez útechy. Hovorí: Ak niekto koná s opravdivým, povinnosti oddaným zmýšľaním toľko, koľko je v jeho silách, aby aspoň nepretržitým približovaním sa k úplnej primeranosti zákonu urobil zadosť svojej záväznosti, smie dúfať, že to, čo nie je v jeho silách, najvyššia múdrosť nejakou doplní.

Keď človeka jeho vlastné konanie nestačí ospravedlniť pred jeho prísne súdiacim svedomím, rozum je oprávnený predpokladať nadprirodzené doplnenie jeho nedostatočnej spravodlivosti.

Aj keď pripustíme, že čistý morálny zákon nevyhnutne zaväzuje každého ako príkaz, môže poctivec povedať: chcem, aby bol Boh, napokon, aby moje trvanie bolo nekonečné, nástojím na tom a túto vieru si nedám vziať, lebo toto je to jediné, kde môj záujem, z ktorého nesmiem popustiť, nevyhnutne určuje môj súd, nedbajúc o mudrovanie. Aj keby som naň nevedel odpovedať.

Čím silnejšie je morálne zmýšľanie nejakého človeka, tým menej pevnejšia a živšia bude aj jeho viera vo všetko, čo sa cíti nútený z morálneho záujmu prijímať a predpokladať.

Môžeme byť akíkoľvek ťažkoverní, predsa len, keď je naskrze nemožné s istotou predvídať úspech na základe určitých, so všetkou ľudskou múdrosťou predpokladaných prostriedkov, musíme veriť, ak sa nechceme svojho konečného cieľa radšej úplne vzdať, v súbežnosť (vyrovnávajúce protipôsobenie) božskej múdrosti s behom prírody.

Konečný cieľ je však iba pojem nášho praktického rozumu a pre teoretické posudzovanie prírody ho nemožno vyvodiť zo žiadnej skúsenosti. Tento pojem nemôže používať nič iné, než praktický rozum.

Čo je v teoretickom ohľade nemožné, totiž postup rozumu k nadzmyslovosti sveta, v ktorom žijeme, to je v praktickom ohľade skutočné.

Kategorický imperatív a na ňom sa zakladajúce poznanie všetkých ľudských povinností ako božských prikázaní je praktickým dôkazom súcnosti božej.

Morálny, praktický dôkaz nehovorí, že duša bude v budúcnosti žiť, ale že poctivec sa nemôže vyhnúť tomu, aby to nepredpokladal.

Viera v Boha a v iný svet je taká votkaná do môjho morálneho zmýšľania, že ako mi nehrozí nebezpečenstvo, že sa tohto zmýšľania vzdám, tak sa tiež neobávam, že mi možno niekedy odňať vieru.

V kategorickom imperatíve praktického rozumu, hovoriacom človeku "Chcem, aby sa tvoje činy zhodovali s ko-

nečným cieľom všetkých vecí", sa už zároveň myslí predpoklad zákonodarnej božskej vôle majúcej všetku moc, takže netreba ju ešte osobitne vstěpovať.

Kedže mravný predpis je mojou maximou, budem nevyhnutne veriť v sŕcnosť Boha a v budúci život a som si istý, že túto vieru nemôže nič zviklať.

Vedúcou medzi ideami (Boh, sloboda, nesmrteľnosť) je prostredná, totiž idea slobody, lebo jej existencia je obsiahnutá v kategorickom imperatíve. Ostatné dve ju sprevádzajú.

Totíž bytosť, ktorá jediná môže uskutočniť proporcionálne rozdelenie, je Boh; a stav, v ktorom jedine toto uskutočnenie v rozumných bytostiach sveta možno dosiahnuť úplne primerane onomu konečnému cieľu — predpoklad ďalšieho trvania života, obsiahnutý už v ich prirodzenosti — je nesmrteľnosť.

Boh, všezaväzujúca bytosť; sloboda, schopnosť človeka utvrdzovať poslúchanie svojich povinností proti všetkej moci prírody; nesmrteľnosť, stav, v ktorom má človek byť účastný blaha alebo žiaľu úmerne ku svojej morálnej hodnote.

Morálka vedie nevyhnutne k náboženstvu, prostredníctvom ktorého sa rozširuje až na ideu mocného morálneho zákonodarcu mimo človeka, vo vôle ktorého je ten ko-

nečný cieľ stvorenia sveta, čo má a môže byť zároveň konečným cieľom človeka.

Nádherné idey mravnosti sú bez Boha a bez sveta, nám teraz neviditeľného, ale v nádeji existujúceho síce predmetmi súhlasu a obdivu, nie však vzpruhami predsavzatia a uskutočňovania, lebo nespĺňajú celkom cieľ, ktorý je prirodzený každej rozumnej bytosti a ktorý potrebuje.

Pokiaľ ide o poznanie toho, čo je všeobecnou ľudskou povinnosťou, totiž morálnosti, nie je možné nijaké tajomstvo, no pokiaľ ide o to, čo môže konať len Boh a aspoň čiastočné konanie čoho presahuje našu schopnosť a tak aj našu povinnosť, to môže byť len ozajstným, totiž posvätným tajomstvom, mystériom náboženstva.

Morálnou vierou chápem bezpodmienečnú dôveru v božiu pomoc.

Idea bytosti, ktorá všetko vie, všetko môže, všetko morálne dobré chce a je vo všetkých bytostiach sveta čo najvnútornejšie prítomná, je idea Boha.

Pojem Boha je pojmom zaväzujúcej bytosti existujúcej mimo mňa.

Zo zdôvodnenej idey stvoriteľa sveta plynie praktická idea všeobecného morálneho zákonodarcu pre všetky naše povinnosti, pôvodcu v nás sídliaceho morálneho zákona. Táto idea ponúka človeku celkom iný svet. Cíti sa stvorený pre iné kráľovstvo než pre kráľovstvo zmyslov a umu — totiž pre morálne kráľovstvo, pre kráľovstvo božie. Svoje povinnosti poznáva zároveň ako božie prikázania a vzniká v ňom nové poznanie, nový cit, totiž náboženstvo...

Voči Bohu nemáme zásluhu, ale len podlžnosť. Je to príčina pokory, neznamená to však umieranie nádeje.

Aj najvyšší vládca rozdeľuje rozumnou rukou zdanlivo protirečivo každému jednému jeho osudový údel. Neprebádateľnou temnotou zahaľuje koniec nášho určenia na tomto svete, zamestnáva nás pudmi, teší nádejou, a blaženou nevedomosťou o budúcom nás upína na zámery a projekty. O tomto uvažujúc, zamieriava múdry svoju pozornosť predovšetkým na svoje významné záhrobné určenie.

Ktorý človek pozná seba samého, kto tak skrz-naskrz

pozná druhých, kto chce rozhodnúť, hovorím, či pred všetkým vidúcim okom svetového sudcu má morálna hodnota niektorého človeka nejakú prednosť pred iným?

Podľa morálneho náboženstva — medzi všetkými verejnými, ktoré kedy existovali, je to len kresťanské — je však zásadou, že každý musí konať, koľko mu sily stačia, aby sa stal lepším človekom; a len keď svoju vrodenú hrivnu nezakopal, keď využil pôvodnú dispozíciu pre dobro, aby sa stal lepším človekom, môže dúfať, že to, na čo jeho schopnosť nestačí, doplní vyššie spolupôsobenie.

Podstatné a najznamenitejšie v Kristovom učení je, že dôraz v celom náboženstve kladie na to, aby človek bol zo všetkých síl čestný vo viere, to znamená v bezpodmienečnej dôvere, že Boh potom doplní zostávajúce dobro, čo nie je v našej moci.

Táto vierouka zakazuje každé nárokovanie si vedenia o tom, ako to Boh robí, a z nekonečného náboženského blúznenia, ku ktorému sú ľudia vo všetkých dobách naklonení, nenecháva nič než všeobecnú a neurčitú dôveru, že sa nám tohto dobra dostane, nech to už bude akokoľvek, ak, pokiaľ ide o nás, sa ho nestaneme svojím správaním nehodní.

Náboženstvo je zákon v nás, keďže získava váhu od zákonodarcu a sudcu nad nami.

Náboženstvo je poznávanie všetkých našich povinností ako božích prikázaní.

Nie je možné, aby sa človek bez náboženstva tešil zo svojho života.

Srdečné želanie páčiť sa Bohu vo všetkom, čo konáme a čoho sa zriekame, je zmýšľanie sprevádzajúce všetky naše činy. Konať ich, ako keby boli službou Bohu, je duch modlitby, ktorý môže a má byť v nás "bez prestania".

V náboženstve záleží všetko od konania.

Mnohí ľudia majú teológiu a žiadne náboženstvo.

Neviera je povážlivý stav ľudskej mysle odnímajúci morálnym zákonom všetku silu, ba s časom dokonca aj autoritu, a podnecuje spôsob myslenia, nazývaný voľno-myšlienkarstvom, čiže neuznávanie už žiadnej povinnosti.

Ak sa nestaráte o to, aby ste najprv vytvorili aspoň spoločovnice dobrých ľudí, tak z nich nikdy nevytvoríte ani úprimne veriacich ľudí.

Keby všetko na svete cnosť odmieňalo a neresť trestalo, morálna hodnota by odpadla a boží cieľ by sa nedosiahol.

Všetka moc nebies stojí na strane práva.

Človek musí byť určený pre dva celkom rôzne svety; raz pre kráľovstvo zmyslov a umu, teda pre tento pozemský svet, potom však ešte aj pre iný svet, ktorý nepoznáme, pre kráľovstvo mravov.

Nazeráme Ho ako v zrkadle, nikdy tvárou v tvár.

KRÁSA A UMENIE

Krásne umenie potrebuje obrazotvornosť, um, ducha a vkus.

Iba štvrtý zjednocuje prvé tri schopnosti.

O vkuse sa nedá dišputovať.

Vkus je schopnosť posudzovať na základe páčenia alebo nepáčenia sa, bez akejkolvek zainteresovanosti.

Každý musí priznať, že súd o kráse, do ktorého sa mieša čo len najmenšia zainteresovanosť, je veľmi stranícky a nie je to čistý súd vyjadrujúci vkus. Pre existenciu vecí treba byť vôbec zaujatý, ba musíme byť v tejto súvislosti celkom ľahostajní, aby sme mohli byť sudcami vo veciach vkusu.

Krása je forma cieľuprimeranosti predmetu, pokiaľ sa v ňom táto forma vníma bez predstavy cieľa.

Krásne je to, čo je bez pojmu predmetom nevyhnutného zaľúbenia.

Aby som niečo pokladal za dobré, musím vždy vedieť, akou vecou má byť predmet, čiže musím mať jeho pojem. Nepotrebujem ho však, keď chcem nájsť krásu niečoho. Kvety, voľné kresby, nezámerne navzájom spletené ťahy a ozdoba z lístia neznamenajú nič, nezávisia od nijakého určitého pojmu a predsa sa páčia.

Vo všeobecnosti môžeme povedať, či už sa to týka prírodnej alebo umeleckej krásy, že pekné je to, čo sa páči len podľa posúdenia.

Všetko meniaci voľná hra pocitov, základom ktorých nie je nijaký zámer, teší, lebo podporuje pocit zdravia.

Pri rozumovom posudzovaní môžeme, ale nemusíme nachádzať vo svojom predmete zaľúbenie.

Pekné sa zhoduje so vznešeným v tom, že obidvoje sa páči samo osebe.

Vznešené dojíma, krásne podnecuje.

Vznešeným nazývame to, čo je naskrze veľké.

Nekonečné je však naskrze veľké.

O určitých výtvoroch, od ktorých očakávame, že by sa mali aspoň čiastočne prejaviť ako krásne umenie, hovoríme, že sú bezduché, hoci, pokiaľ ide o vkus, nenachádzame na nich nič hanlivé. Báseň môže byť veľmi milá a elegantná, ale je bezduchá. Historika je presná a vecná, ale bezduchá. Slávostná reč je dôkladná a zároveň ospevujúca, ale bezduchá. Niektorá konverzácia nie je bez zábavnosti, ale predsa je bezduchá; aj o nejakej žene sa hovorí, že je pekná, zhovorčivá a spôsobná, ale bezduchá. Čo sa tu rozumie duchom?

Duch v estetickom význame znamená oživujúci princíp v mysli.

Ak objekty posudzujeme len podľa pojmov, stráca sa akákoľvek predstava krásy. Nemôže teda jestvovať ani ni-

jaké pravidlo, podľa ktorého by niekto mohol byť nútený uznávať niečo ako pekné. Náš súd o tom, či sú šaty, dom, kvet pekné, nemožno nijakými dôvodmi alebo zásadami uhovoriť. Chceme vidieť objekt na vlastné oči, ako keby jeho zaľúbenie v ňom záviselo od pocitu; a predsa, keď potom nazývame predmet pekným, veríme, že náš hlas je všeobecný, a nárokuje si súhlas každého.

Len forma je schopná nárokovať si, aby bola všeobecným pravidlom pre cit.

Najvyššou formálnou jednotou je cieľu primeraná jednota vecí.

Istá odvážnosť výrazu a vôbec rôzne odchýlky od zvyčajného pravidla pristanú síce géniovi, nie sú však napodobňovaniahodné.

Manieristickým sa nazýva umelecký výtvor, keď jeho idea sa prezentuje na základe nejakej zvláštnosti a nepodáva sa primerane ideí.

Rousseaua musím čítať tak dlho, až ma krása výrazu už vôbec neruší, a len potom ho môžem rozumom prehliadnuť...

Pomôcky na ujasnenie síce pomáhajú v častiach, zväčša však rozptyľujú v celku, lebo nedovoľujú čitateľovi dostatočne rýchlo prehliadnúť celok a všetkými svojimi jasnými farbami zastierajú a robia nepoznateľným členenie systému, o ktorý ide predsa navyiac.

Len ten môže podávať niečo populárne, čo by to vedel podať aj dôkladnejšie.

Voltaire hovoril, že nebo nám dalo ako protiváhu mnohých životných trampôt dve veci: nádej a spánok. Mohol k tomu pridať ešte smiech.

Vo všetkom, čo má vzbudiť živý otriasajúci smiech, musí byť čosi nezmyselné. Smiech je efekt z náhlejšej zmeny napätého očakávania na nič.

Všetka filozofia je v základe prozaická a návrh filozofovať teraz zase poeticky mohol by sa prijať tak ako návrh kupcovi, aby v budúcnosti nepísal svoje obchodné knihy v próze, ale vo veršoch.

Spomedzi všetkých umení stojí básnické umenie — ktoré ďakuje za svoj pôvod takmer celkom géniovi a

chce sa dať najmenej viesť predpisom alebo príkladom — na najvyššom stupni.

Obohacuje myseľ tým, že v medziach daného pojmu uvoľňuje obrazotvornosť.

Básnik netvorí objednanú prácu tak ako prozaik, vo voľnej chvíli, ale musí uchopiť najvhodnejší okamih svojho vnútorného naladenia, čo sa ho zmocňuje, v ktorom na neho samy od seba doliehajú živé a silné obrazy a city; a správa sa pritom akoby trpne.

Dobrá báseň je najpovzbudzujúcejší prostriedok oživenia mysle.

Hneď za básnické umenie by som kládol, pokiaľ ide o pôvab a hnutie mysle, to umenie, ktoré je mu medzi prevrávajúcimi najbližšie a ktoré sa s ním dá aj veľmi prirodzene spojiť, totiž hudbu. Hoci sa vyjadruje samými pocitmi bez pojmov a neponecháva, ako poézia, niečo na premýšľanie, predsa len hýbe myslou rozmanitejšie a, hoci len prechodne, intímnejšie.

Medzi výtvarnými umeniami by som uprednostnil maliarstvo; ako kresliarske umenie jednak je základom všetkých ostatných výtvarných umení, jednak oveľa viac pre-

niká do oblastí ideí a primerane k nim rozširuje pole nazera-
rania viac, než to umožňujú ostatné.

Pri výtvore krásneho umenia si musíme uvedomovať, že je to umenie a nie príroda; cieľuprimeranosť jeho formy však predsa len musí vyzeráť natoľko zbavená akéhokoľvek nútenia vôľovými pravidlami, ako keby to bol len výtvor prírody. Tento cit slobody v hre našich poznávacích schopností, ktorá predsa len musí byť zároveň cieľuprimeraná, vytvára onen pôžitok, ktorý jediný je všeobecne zdeliteľný, hoci sa nezakladá na pojmoch. Príroda bola krásna, keď zároveň vyzerala ako umenie, a umenie sa môže nazývať krásnym len keď si uvedomujeme, že je umením, pričom vyzerá ako príroda.

Prírodná krása je krásna vec; umelecká krása je krásna predstava o veci.

Génus je talent dávajúci umeniu pravidlá. Keďže talent ako vrodená tvorivá schopnosť umelca patrí k prírode, mohli by sme sa vyjadriť aj takto: Génus je vrodená vloha mysle, ktorou príroda dáva umeniu pravidlá.

Prednosť prírodnej krásy pred umeleckou krásou: Hoci by druhá formou dokonca predstihla prvú, vytríbenému a

dôkladnému spôsobu myslenia všetkých ľudí, ktorí kultivovali svoj mravný cit, je predsa len primerané, že sa bezprostredne zaujímajú iba o prírodnú krásu.

Pekným prírodným alebo umeleckým predmetom často dávame také mená, základom ktorých je, ako sa zdá, mravné posudzovanie. Budovy alebo stromy nazývame majestátnymi a nádhernými, alebo nivy smejúcimi sa a veselými; aj farby sa nazývajú nevinnými, skromnými, nežnými, lebo vzbudzujú pocity, ktoré obsahujú niečo z vedomia stavu mysle, vyvolaného morálnymi súdmi. Vkus umožňuje akoby bez násilného skoku prechod od zmyslového dráždenia ku zvyčajnému morálnemu záujmu.

Romány a k slzám dojímavé hry, pri ktorých srdce ochabuje a stáva sa necitlivým k prísnemu predpisu povinnosti, ktoré znemožňujú akúkoľvek úctu k dôstojnosti ľudstva v našej dobe, k právu ľudí a vôbec všetky pevné zásady, neznášajú sa ani s tým, čo by sa mohlo pokladať za krásne, ale ešte oveľa menej s tým, čo by sa mohlo pokladať za vznešený druh mysle.

Najvyšším vzorom, praobrazom vkusu je len nejaká idea, ktorú si musí vytvoriť každý v sebe samom.

Ak sa krásne umenia neďajú do úzkej alebo voľnejšej spojitosti s morálnymi ideami, ktoré samy osebe budia záľúbenie, slúžia skôr rozptýleniu, ktoré vždy potrebujeme tým viac, čím viac po ňom siahame. Prírodné krásy sú vôbec najprijateľnejšie, pravda, ak si včas zvykáme ich pozorovať, posudzovať a obdivovať.

Rozdiel medzi pojmami krásneho a dobrého je ničotný.

Hovorím: Krásne je symbolom mravne dobrého.

ŽENY A LÁSKA

Bez úcty niet ozajstnej lásky.

Keď poviem jemná dáma a statočná a príjemná žena, sú to celkom rozdielne chvály. Prvá vlastnosť sa dá ľahko dosiahnuť a dá sa dobre predvádzať, alebo robiť s ňou paráda, doma však znamená mnohé neužitočné nepríjemnosti a trampoty. Druhá vytvára šťastie muža.

Kto miluje, môže ešte zostať vidiaci; kto sa však zamiluje, nevyhnutne voči chybám milovaného predmetu oslepne, hoci tento predmet zvykne osem dní po svadbe zase získať svoju tvár.

Flirtujúci človek je vždy bez citu, nepozná ozajstnú úctu, ani nežnú lásku. Ani ktovie začo by som nepovedal to, čo Rousseau tvrdí tak smelo, že žena sa nikdy nestane čím-si viac, než veľkým dieťaťom.

Filozofiou žien nie je rozumovanie, ale pociťovanie.

Láska je vecou pociťovania, nie chcenia a nemôžem milovať preto, lebo chcem, no tým menej preto, lebo mám; povinnosť milovať je teda nezmysel.

♦ Muž je žiarlivý, keď miluje, žena aj keď nemiluje, lebo toľko milovníkov, koľko získajú iné ženy, stratí z okruhu svojich zbožňovateľov.

Muž sa v manželstve uchádza len o svoju ženu, žena však o náklonnosť všetkých mužov.

Muž má vkus pre seba, žena sa robí sama predmetom vkusu pre každého.

Žena je zdráhavá, muž dvoriaci; jej podrobenie sa je priazňou. Ona sa musí zdať chladnou, kým muž v láske plný vrúcnosti. Mužova žiadostivosť, aby žena pôsobila na všetkých mužov svojimi pôvabmi, je koketéria; zdať sa zalúbený do všetkých žien, to je galantnosť.

Muža možno ľahko prekuknúť, žena svoje tajomstvo neprezerá, hoci tajomstvo druhých ťažko u seba ustráži.

Ženskosti sa nazývajú slabosťami. Vtipkuje sa o tom, blázni si robia z toho posmech. Rozumní však vedia veľmi dobre, že práve ony sú nástrojmi narábania s mužskosťou a jej používaním pre svoje zámery.

Žena má vynikajúci cit pre krásne, pokiaľ je taká ona, a pre ušľachtilé, pokiaľ je vlastnosťou mužského pohlavia. Naproti tomu muž má jednoznačný cit pre ušľachtilé, patriace k jeho vlastnostiam, a pre krásne, pokiaľ sa týka ženy. Z toho plynie, že prírodné ciele miera k tomu, aby muža náklonnosťou pohlaví ešte viac zušľachťovali a ženu ňou ešte viac skrášľovali.

Pokiaľ ide o učené ženy, svoje knihy potrebujú azda tak ako svoje hodinky; nosia ich totiž, aby sa videlo, že ich majú, aj keď zväčša stoja, alebo aj keď nie sú nariadené podľa slnka.

Žena sa stáva v manželstve slobodnou; muž ním svoju slobodu stráca.

Mužovo hospodárenie je nadobúdanie, ženino šporenie.

Úcta je nepochybne to prvé, lebo bez nej niet ani ozajstnej lásky.

V manželskom živote má zjednotená dvojica tvoriť akoby jedinú morálnu osobu, ktorú oživuje a riadi mužov um a ženin vkus... V takomto vzťahu je teda spor o prednosť malicherný a tam, kde sa príhodi, je najbezpečnejším znakom neohrabaného alebo nerovnako zladeného vkusu. Keď dôjde až na to, že sa hovorí o práve veliteľa, tak je vec už naskrze pokazená; lebo kde je celé spojenie vybudované vlastne len na náklonnosti, tam je už spolovice roztrhnuté, len čo sa začne hovoriť o tom, čo má byť.

Muž, ktorý sa azda ľahkomyselne pohlavne vyžil už pred manželstvom, bude šašom vo vlastnom dome, lebo domácim vládcom môže byť, len keď nezostane slušným nárokom nič dlžný.

Muž miluje domáci mier a rád sa podriaďuje nejakej vláde, len aby sa necítil hatený vo svojich záležitostiach; žena sa nestráni domácej vojny, ktorú vedie jazykom a pre ktorú jej príroda dala jazyčnosť a afektívnu výrečnosť, kto-

ré muža odzbrojújú. Muž si zakladá na práve silnejšieho, aby mohol v dome rozkazovať, lebo ho má chrániť pred vonkajšími nepriateľmi, žena na práve slabšieho, totiž: aby ju mužská časť ochraňovala voči mužom, a slzami roztrpčenia odzbrojuje muža, predhadzujúc mu jeho nevelkodušnosť.

Kto má mať doma vrchné velenie? Lebo len jeden môže predsa dať všetky záležitosti do súvislosti. — Galantným — ale nie nepravdivým — jazykom by som povedal, že žena má panovať a muž vládnuť; lebo panuje náklonnosť a vládne um. — Správanie manžela musí ukázať, že blaho jeho ženy mu leží na srdci predovšetkým. Keďže však muž musí vedieť najlepšie, na čom je a ako ďaleko môže ísť, bude, tak ako minister svojmu monarchovi mysliacemu len na zábavu a otvárajúcemu, povedzme, nejakú slávnosť alebo stavbu paláca, vyhlasovať voči jeho rozkazu najprv povinnú ochotu, ibaže teraz niet vraj napríklad v pokladnici peňazí, že najprv sa musia vybaviť určité naliehavejšie nevyhnutnosti a podobne, takže zvrchovane nariaďujúci pán môže robiť všetko, čo chce, no s tou výhradou, že túto vôľu mu ukladá jeho minister.

Keby si žena mohla voliť, či by jej priestupok mal odsúdiť mužský alebo ženský súd, dozaista by si zvolila za sudcu ten prvý.

MÚDROŠŤ ŽIVOTA

O múdrosti neslobodno podceňujúco povedať, že je len ideou; totiž práve preto, lebo je ideou nevyhnutnej jednoty všetkých možných cieľov, musí byť pravidlom všetkého praktického.

Hlavné pramene predsudkov sú: napodobňovanie, zvyk a náklonnosť.

Sklon k pohodliu je pre človeka horší než všetky životné zlá.

Kto nepracuje, hynie nudou. Vždy ho síce ohlušujú a vyčerpávajú radovánky, nikdy však nie je osviežený a uspokojený.

Ozajstná sila cnosti je v tom, že pokojne uskutočníme

premyslené a pevné rozhodnutie. Je to stav zdravia v morálnom živote.

Naproti tomu je afekt, i keď ho podnieti predstava dobrého, momentálne žiarivým javom zanechávajúcim však ochabnutosť.

Pokora nie je vlastne nič iné než porovnanie svojej vlastnej hodnoty s morálnou dokonalosťou.

Kresťanské náboženstvo potom neučí ani natoľko pokore, ako skôr robí človeka pokorným, lebo sa z jeho podnetu musí porovnávať s najvyšším vzorom dokonalosti.

Istá pokojná sebadôvera, spojená so znakmi úcty, získava si dôveru a náklonnosť; naproti tomu smelosť, ktorá sa zdá málo rešpektovať druhých, vyvoláva nenávisť a nevôľu.

Iba radostné srdce je schopné pociťovať zaľúbenie v dobrom.

Tak môže a mala by sa zbožnosť konať v dobrom rozmare; tak môže a má sa obťažná, ale nevyhnutná práca vykonávať v dobrom rozmare, ba má sa aj umrieť v dobrom rozmare; lebo všetko toto stráca zlým rozmarom a hundravou náladou hodnotu.

Smrti sa najmenej boja tí, ktorých život má najväčšiu hodnotu.

Čo fajnovejšia časť ľudí nazýva životom, to je podivná spleť nudných kratochvíľ, ešte viac útrap z márnivosti a celej hĺby banálnych rozptýlení. Ich strata sa zväčša pokladá za ešte oveľa horšiu než je smrť.

Ak sa pýtame, či ľudský rod treba pokladať za dobrú či za zlú rasu, tak musím pripustiť, že niet sa čím honosiť.

Že svet je na tom zle, to je žaloba taká stará ako dejiny.

Každé nepravé umenie, každá klamlivá múdrosť je len dočasu; potom sa napokon sama rozloží a jej najväčší rozkvet je zároveň momentom jej zániku.

Človek sa nepodieľa na šťastí alebo nešťastí druhých skôr, než sa sám cíti spokojný. Zariadte teda, aby sa uspokojil s málom, a vytvoríte dobrotivých ľudí. Inak je to zbytočné.

Mladý muž, zriekni sa uspokojenia z radovánok, z hýrenia a podobných vecí, hoci nie v stoickom zmysle, že by si sa ich totiž chcel úplne zriecť, ale v jemnom epikurovskom zmysle, aby si mal pred sebou ešte stále vzrastajúci pôžitok. Toto skúpe zaobchádzanie s hotovosťou tvojho životného pocitu ťa odsúvaním pôžitku vskutku obohacuje, hoci by si si používanie tejto hotovosti mal na konci života čo najviac odriecť. Vedomie, že máš pôžitok vo svojej moci, je, ako všetko duchovné, plodnejšie a ďalekosiahlejšie než všetko, čo uspokojuje zmysly tým, že to zároveň pohltia a tak to z masy celku odbudne.

Kto vie svoju žiadostivosť uspokojiť, je chytrý; kto ju vie ovládať, je múdry.

Že nemám niečo dobré, čo by som mohol mať, ani zďaleka tak nebolí, než že už nemám niečo, čo som mal.

Obrazotvornosti možno azda prepáčiť, že občas rojčí, čiže že sa nedrží obozretne v medziach skúsenosti, lebo takýmto slobodným rozmachom sa aspoň poučí a posilní, a vždy bude ľahšie mierniť jej smelosť než povzbudzovať jej ochabnutosť. Nikdy však nemožno prepáčiť umu, ktorý má myslieť, ale namiesto toho rojčí; lebo len on môže pomôcť, keď treba uložiť hranicu rojčeniu obrazotvornosti.

Tomu, čo si zlomil nohu, možno urobiť jeho nešťastie znesiteľnejším, keď mu ukážeme, že si ľahko mohol zlomiť väzy.

Keď porovnáme svoju bolesť s inými možnými, stane sa znesiteľnejšou.

Bolesť je osteň činnosti, v ktorej predovšetkým cítime svoj život; bez tohto ostňa by sme upadli do mŕtvoty.

Malomyseľný je vždy prísny pánom slabšieho, ako je aj u nás ten muž vždy tyranom v kuchyni, ktorý sa mimo svojho domu sotva odváži ukázať niekomu na oči.

Isté poznatky si často vysoko ceníme nie preto, lebo sú správne, ale preto, že nás niečo stoja; nemáme totiž radi lacno nadobudnutú pravdu.

Len keď je potreba uspokojená, možno rozlišovať.

Každý zbabelec luhá, no nie naopak.

Ak človeka pozorujeme len na tomto svete, tak je predmetom smiechu. Ak ho postavíme pred prísneho sudcu, jeho osud je na zaplakanie. Namiesto spojenia obidvoch týchto zmýšľaní ich človek zamieňa. Po celý svoj život sa smeje, a plače alebo vzdychá, keď umiera.

Človek, opustený na pustom ostrove, by sám pre seba neobriadil ani svoju chatrč, ani seba, ani by nenatrhla kvety, a tým menej by ich zasadil, aby sa nimi ozdobil. Iba v spoločnosti mu napadá, aby bol nielen človekom, ale svojím spôsobom aj kultivovaným človekom; za takého totiž pokladáme toho, čo je ochotný a spôsobilý zdieľať svoju radosť iným a ktorého nejaký predmet neuspokojuje, keď zalúbenie v ňom nemôže cítiť v spoločnosti s inými.

Chcenie dobra môže byť neohraničené, lebo pri ňom netreba nič robiť. S konaním dobra je to však už ťažšie.

Nikto nemôže mať istotu o nejakej veci, ak sa nevyvolali protidôvody.

V dišputách je pokojné stanovisko mysle, spojené s dobrotivosťou a zhovievavosťou voči oponentovi, znakom toho, že moc je v našich rukách.

V spoločenskom styku je všetka ľudská cnosť drobný peniaz a je dieťaťom ten, čo ho pokladá za pravé zlato. — Je však predsa len lepšie mať v obehu drobné než žiaden takýto prostriedok. Napokon ich predsa len možno, hoci s povážlivou stratou, premeniť na čisté zlato.

Rád pripúšťam, že záujem o umelecké krásno vôbec nedokazuje taký spôsob myslenia, ktorý by bol oddaný, alebo čo aj len naklonený morálnemu dobru. Naproti tomu však tvrdím, že bezprostredný záujem o prírodnú krásu je vždy znakom dobrej duše.

Myslím si síce mnohé, o čom som veľmi jasne presvedčený a s čím som veľmi spokojný, čo však nebudem mať nikdy odvahu povedať; nikdy však nepoviem niečo, čo si nemyslím.

Sám som bádateľom z náklonnosti. Cítim úplný smäd po poznání a chtivý nepokoj pokročiť v ňom, alebo aj uspokojenie, keď niečo získam. Bol čas, keď som si myslel, že toto všetko by mohlo tvoriť česť ľudstva, a opovrhoval

som luzou, ktorá nič nevie. Rousseau ma usmernil. Táto klamlivá prednosť sa stráca. Učím sa vážiť si ľudí a pripadal by som si oveľa menej užitočný než obyčajný robotník, keby som neveril, že toto zistenie môže všetkým ostatným priznať takú hodnotu, že sú schopní vytvoriť práva ľudstva.

Zbavil som svoju dušu predsudkov, zapudil som každú slepú oddanosť, ktorá sa do mňa občas votrela, aby umožnila osvojiť si nejedno domnelé vedenie. Teraz mi nezáleží na ničom, nič mi nie je hodné úcty okrem toho, čo úprimne zaujíma pokojnú a všetkým dôvodom prístupnú myseľ, či to už môj predošlý súd potvrdí alebo vyvráti, či ma to utvrdí, alebo nechá nerozhodným. Keď sa stretnem s niečím, čo ma poučí, osvojím si to. Súd toho, čo vyvracia moje dôvody, je mojím súdom, ktorý som najprv položil na váhu oproti miske sebalásky, potom oproti mojím domnelým dôvodom a zistil som v ňom väčšiu obsažnosť.

Keby sa našiel človek, čo by ma nenávidel, znepokojilo by ma to. Nie že by som sa ho bál, ale preto, že by som pokladal za odporné mať na sebe čosi, čo by mohlo byť pre iných dôvodom nenávisti. Domnieval by som sa totiž, že v inom by sa nemohla vzbudiť nevôľa bez akéhokoľvek badeateľného podnetu.

Vyhľadal by som ho teda, dal by som sa mu lepšie spoznať. A keby som videl, že som v ňom vyvolal určitú blahovôľu voči mne, uspokojil by som sa s tým a nesnažil by som sa vyťažiť z toho nejakú výhodu.

Je správne a chytré, že už nikdy nedôverujem tomu, čo ma raz podviedol; jeho zásady sú totiž skazené.

Je však mizantropiou nedôverovať už nikomu inému preto, lebo ma jeden človek podviedol.

Čo je to, čo je aj divochovi predmetom čo najväčšieho obdivu? Človek, ktorý sa neľaká, ktorý sa nebojí, teda nevyhýba sa nebezpečenstvu, no ktorý zároveň s úplnou rozvahou statne prikladá ruku k dielu.

Vznešené zmýšľanie, ktoré prehliada maličkosti a badá dobro medzi nedostatkami.

Keby ľudia boli zvyknutí zamiešať občas do virvaru svojich záležitostí a rozptýlení vážne okamihy zamyslenia, ich radosti by boli azda menej prekypujúce, no vystriedala by ich pokojná radosť duše, pre ktorú už nie sú žiadne náhody neočakávané. A aj jemná trudnomyselnosť, tento nežný cit, ktorým puchne šľachetné srdce, keď v tichu osamelosti uvažuje o ničotnosti všetkého toho, čo všeobecne pokladáme za veľké a dôležité, by obsahovala viac ozajstnej blaženosti než nespratná zábava ľahkomyselného a hlasný smiech blázna.

Tento výber z Kantovho súborného diela sa snaží načrtnúť obraz Kantovej filozofie. Výstavba prvých piatich kapitol sleduje v širokom zmysle fázy Kantových troch hlavných diel. Kapitola Tvoja sila nám poukazuje na spoľahlivosť nášho rozumu a na moc našich schopností v reálnom svete, ako sú podané v prvých častiach Kritiky čistého rozumu. Tvoja hranica nás oboznamuje s obmedzeniami neúprosne kladenými našej túžbe pokračovať do nekonečna — tvorí záver tej istej knihy. Tvoja úloha poukazuje na vnútorný hlas svedomia a povinnosti, na "kategorický imperatív" v nás.

Tvoje splnenie prináša morálny dôkaz Boha a vedie nás k najhlbším múdrosťam viery. Obidve kapitoly odzrkadľujú myšlienkové bohatstvo Kritiky praktického rozumu. Tému Kritiky súdnosti potom nachádzame v kapitole Krása a umenie. Pri tomto zostavovaní sme však nepoužili len medailónky z uvedených diel, ale stále sme vyberali z celého súborného diela tie, čo sa najviac hodili na bezprostrednú zrozumiteľnosť myšlienky, ktorá sa mala vysloviť. Často totiž nachádzame vo vedľajších dielach a v malých spisoch majstrovské zhrnutia na čo najúsbornejšom priestore, predčiace jasnosťou a krásou podanie v hlavnom diele. — Kapitoly Ženy a láska a Múdrost' života zbierajú na túto tému početné výstižné, skúsenosťou zarážajúco podložené pozorovania a myšlienky, ľudsky nám mimoriadne približujúce podstatu veľkého filozofa. Tu sa stáva radcom, oboznámeným so všetkými našimi slabosťami, starosťami a snami.

Základom výberu je súborné vydanie Pruskej akadémie vied, Berlín 1902-1941. Ako podrobnejší úvod treba menovať dielo Roberta Reiningera, Kant, München 1923.

W. K.

Z Kantovho diela sú preložené tieto spisy:

Do slovenčiny:

K večnému mieru, Bratislava 1963.

Prolegomena ku každej budúcej metafyzike, ktorá sa bude môcť nazývať vedou. Antológia z diel filozofov, zv. 6, Bratislava 1970.

Kritika čistého rozumu, Bratislava 1979.

Kritika praktického rozumu, Bratislava 1990.

Do češtiny:

Základy k metafyzice mravů, Praha 1910, Základy metafyziky mravů 1976.

Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou, Praha 1916, 1972.

Sny duchovidcovy, vyložené sny metafyziky, Praha 1922.

O svazu národů. Myšlenky k všeobecným dějinám ve světoobčanském zmyslu, Brno 1924.

Kritika čistého rozmyslu, Praha 1930.

O výchově, Praha 1931.

Kritika praktického rozumu, Praha 1944.

Kritika soudnosti, Praha 1975.